

Sveriges lantbruksuniversitet
Swedish University of Agricultural Sciences

Självständigt arbete vid LTJ-fakulteten, SLU
Kandidatexamensarbete, 15 h

Samverkan i planeringsprocessen

— En fallstudie om ett samverkansprojekt mellan byggherre och brukare

Josephine Philipsen

Fakulteten för Landskapsarkitektur, trädgårds- och jordbruksvetenskap

Område Landskapsplanering, Sveriges Lantbruksuniversitet (SLU) Alnarp

Landskapsarkitektprogrammet 2012-05-23

Författare: Josephine Philipsen

Titel (sve): Samarbetsprocess som planeringsverktyg - En fallstudie om ett samverkansprojekt mellan byggherre och brukare

Titel (eng): Participatory process as a tool for planning – A case study about a collaboration project between stakeholder and users

Nyckelord: brukare, brukarmedverkan, samverkansprocess, planeringsprocess, planeringsverktyg, byggherre, kollektivhus

Keywords: user, user participation, collaboration process, planning process, planning tool, developer, cohousing

Handledare (SLU): Helena Mellqvist, Område Landskapsutveckling, SLU Alnarp

Examinator (SLU): Mats Lieberg, Område Landskapsarkitektur, SLU Alnarp

Kurstitel: Kandidatexamensarbete i Landskapsplanering

Kurskod: EX0650

Omfattning (hp): 15 hp

Nivå och fördjupning: G2E

Serienamn: Självständigt arbete vid LTJ-fakulteten

Utgivningsort: Alnarp

Utgivningsår: 2012

Program/utbildning: Landskapsarkitektprogrammet

Sammandrag

När flera parter går in i en samverkansprocess för att diskutera lösningar i en problemställning eller arbetar mot en särskild artefakt faller det sig naturligt att parterna bär med sig olika erfarenheter in i arbetet. Den här kandidatuppsatsen belyser hur samverkansprocessen kan se ut när brukare och tjänstemän arbetar sida vid sida i ett gemensamt byggprojekt. En diskussion förs kring brukarmedverkan och vad som ligger bakom ett reellt inflytande i en planeringsprocess. Syftet med den här kandidatuppsatsen är att få en ökad förståelse kring brukarmedverkan i planeringsprocessen. Målet med den här uppsatsen är att diskutera vilka faktorer som har påverkat samverkansprocessen mellan brukare och byggherre i fallstudien. Samt att föra en diskussion om hur en samverkansprocess fungerar som planeringsverktyg.

Genom en fallstudie studeras en samverkansprocess där en grupp brukare uppför ett kollektivhus i samarbete med byggherren. Fallstudien återspeglar en intensiv utformningsprocess och vad som har påverkat samarbetet är väsentligt att lyfta för framtida projekt med brukarmedverkan.

Abstract

When multiples of parties are entering a collaborative process to discuss solutions to a problem or working towards a particular artifact, it is natural that the parties have different approaches into the work. This bachelor thesis highlights how the collaborative process may appear when users and stakeholders work side by side in a building project.

The aim of this bachelor thesis is to gain a greater understanding of user participation in the planning process. The goal of this thesis is to discuss what factors have influenced the interaction process between user and developer in the case study. As well as discuss how a collaborative process serves as a planning tool.

In order to understand what actually lies behind real participation from the user in the planning process, my aim is to discuss user participation on a comprehensive level.

Through a case study, an interaction process I studied in which a group of users constructs a cohousing in cooperation with the developer. The case study reflects an intense design process, and what has influenced cooperation is essential to highlight for future projects with user participation.

Samverkan i planeringsprocessen

- En fallstudie om ett samverkansprojekt

Sammandrag

Abstract

Innehållsförteckning

1. Inledning

1.1 Bakgrund	5
1.2 Mål och Syfte	6
1.3 Disposition	6
1.4 Material, Metod och genomförande	6
1.5 Metoddiskussion	8
1.6 Avgränsningar	10
1.7 Arbetsprocess	10

2. Förhållningssätt, demokrati, lag **11**

2.1 Synen på planering och inflytande – nya förhållningssätt	11
2.2 Demokratiska förutsättningar	12
2.3 Inflytande enligt lag och regelverk	13
2.4 Beslutsfattande på olika nivå	14

3. Brukarmedverkan, participation och makt **16**

3.1 Vad innebär brukarmedverkan	16
3.2 Makt- och processteoretiska perspektiv	17
3.3 Att kunna och att vilja delta	20
3.4 Samverkan, process och projekt	21

4. Fallstudie – *Kollektivhus i Malmö* **24**

4.1 Bakgrund och förutsättningar	25
4.2 Uppstart av processen	26
4.3 Fortskridande av processen	31

5. Diskussion **37**

5.1 Samverkansprocessen	37
5.2 Planeringsverktyg	43
5.3 Sammanfattning	45
5.4 Avslutande reflektion	45
5.5 Framtida forskning	46

Referenslista

Otryckta källor

Elektroniska källor

Tryckta källor

Bilagor

Mall för intervju frågor, bilaga 1

Mall för sammanställning, bilaga 2

1. Inledning

1.1 Bakgrund

Intresset för bostadsmiljö och bostadsplanering är ämnen som sedan länge har legat mig varmt om hjärtat. Under min utbildning på Landskapsarkitekturprogrammet i Alnarp har fler frågor väckts och min nyfikenhet för utformning av bostadsmiljöer har växt sig allt starkare. Hösten 2011 gick jag med i kollektivhusföreningen, Kollektivhus i Malmö (KiM) som arbetar med att utforma och uppföra ett kollektivhus tillsammans med MKB som byggherre. De har i sitt samarbete brottats med realiteter som lagar, kompromisser och faktiska beslut. Det är mycket som har hänt under processens gång. Projektet är ett pilotprojekt som grundar sig i en planeringsprocess där brukare och byggherre står sida vid sida och anstränger sig för att vara likställda i ett gemensamt beslutsfattande. I det här kandidatarbetet studeras en fallstudie där jag vill belysa samverkansprocessen mellan parterna i projektet och vilka faktorer som har påverkat dess utfall.

För att kunna ta reda på hur en samarbetsprocess mellan brukare och byggherre kan fungera krävs det en närmare studie av projektet från början till slut. Eftersom jag har kommit in i projektets senare del har jag använt mig av befintlig dokumentation samt intervjuer med de inblandade tjänstemännen och brukargruppen för att kunna beskriva fallstudien.

Det problem som ofta blir påtalat i samband med ett samarbete mellan brukare och tjänsteman är olika sätt att uttrycka sig och olika perspektiv av situationer samt skilda erfarenheter. Hur samarbetet mellan parter i en planeringsprocess ser ut, skiljer sig mellan olika fall. När brukaren är med och påverkar sker det under olika förutsättningar. I fallstudien har brukargruppen varit involverad sedan ett tidigt planeringsskede och när den här kandidatuppsatsen skrivs är bygglovets ännu inte inlämnat. Därför fokuserar arbetet på processen och inte på resultatet.

För mitt framtida yrke som landskapsarkitekt anser jag att det är viktigt med kunskap om samarbetsprocesser eftersom det sker ett ständigt utbyte med brukaren. Vad som är viktigt för att ett samarbete ska fungera är arbetssättet och hur de involverade verkar i en gemensam planering.

"[...] det viktigaste är kanske att vi som arkitekter ständigt är medvetna om den mångfald av intressen och livsformer som brukarna representerar och att vi inte upphör att söka efter vägar att skapa en bättre samverkan mellan olika livsformer och rum". (Elisabeth Hornyánszky Dalholm, 1998, sid. 264)

1.2 Mål och Syfte

Arbetet innehåller en fallstudie där brukare och byggherre tillsammans planerar och utformar ett kollektivhus i Malmö. Målet med den här kandidatuppsatsen är att diskutera kring vilka faktorer som har påverkat samverkansprocessen mellan brukare och byggherre i planeringen av kollektivhuset. Samt att diskutera kring hur en samverkansprocess fungerar som planeringsverktyg. Syftet med den här kandidatuppsatsen är att få ökad förståelse kring brukarmedverkan i planeringsprocessen.

Genom att utgå från mitt syfte har jag formulerat delfrågeställningar som ska fungera som en vägledning i arbetet, meningen är mer att resonera kring delfrågorna eftersom inga entydiga svar finns.

- Vad innebär brukarmedverkan?
- Vilka övergripande faktorer påverkar brukarmedverkan?
- Hur har samverkansprocessen i fallstudien sett ut och vilka faktorer har påverkat samverkansprocessen?

1.3 Disposition

Dispositionen i arbetet börjar övergripande efterhand ökar konkretiseringsgraden och smalnar av mot diskussionsdelen.

- Del 1- Inledningen behandlar tillvägagångssätt.
- Del 2- behandlar en demokratisk grund och vilka lagar och regler som ligger bakom brukarmedverkan. Det syftar till rätten till inflytande och vilka övergripande faktorer som påverkar brukarmedverkan.
- Del 3- beskriver närmare vad brukarmedverkan och ett reellt inflytande innebär samt vad som påverkar en samverkansprocess i projekt med brukare.
- Del 4- beskriver fallstudien där både byggherrens perspektiv samt brukarens perspektiv blir belyst fokuserat på ett samverkansperspektiv. Där ämnar jag redogöra för frågan: Hur har samarbetsprocessen sett ut och vilka faktorer har påverkat processens gång?
- Del 5- diskussionsdelen knyter jag ihop de litterära källorna från teorin tillsammans med fallstudien i kandidatuppsatsen. Den delen behandlar samtliga frågor igen men utifrån ett perspektiv från empirin. Där resonerar jag även kring vad ett inflytande från brukare får för effekt på planeringsprocessen.

1.4 Material och metod

I samtliga studier har kvalitativ metod använts. Kvalitativ metod används ofta i samband med frågor som syftar till ett specifikt fenomen, hur och varför något händer. (Lieberg, muntligen, 2012-03-27). Detta överensstämmer väl med målet och syftet i uppsatsen där jag ställer frågor som grundar sig kring *hur* och *varför*.

1.4.1 Litteraturstudie

Det finns många litterära källor som behandlar brukarmedverkan inom deltagande i framförallt utformningsprocesser. Flera forskare har skrivit om brukarmedverkan och det är en bred arena som behandlas inom flera fält. Litteraturen som valts behandlar både teoretiska maktaspekter samt hur ett reellt inflytande ska kunna ske. Samtidigt har också litteratur som behandlar brukarmedverkan och samverkan i projekt berörts i stor utsträckning.

1.4.2 Fallstudie

För att undersöka hur samverkansprocess kan fungera i ett projekt har den kvalitativa fallstudien använts som metod. En fallstudie används för att undersöka ett verklighetsbaserat fenomen (Yin.K, 1994, sid. 13). Fallstudien utgör det empiriska materialet i kandidatuppsatsen. Jag har valt att begränsa mig till ett undersökande av en enskild fallstudie. Flyvbjerg (2006), menar att det är fullt möjligt att generalisera utifrån ett enskilt fall, som därmed motsäger teorin om att man inte skulle kunna få tillförlitlig information utan att jämföra med flera (Ibid., sid.220).

För datainsamling kring fallstudien har jag använt mig av intervjuer och befintlig dokumentation från projektet i fallstudien. För att kunna återberätta och förstå processen har jag byggt upp en tolkning som bygger på ett hermeneutiskt förhållningssätt till den information jag har fått. Hermeneutik grundar sig i tolkningslära. Patel och Davidson beskriver att ett hermeneutiskt förhållningssätt kan användas i vetenskaplig riktning för att kunna tolka mänskliga handlingar eller livsyttningar. Förhållningssättet kan tillämpas genom att tolka en utskriven intervju där forskaren först läser intervjun som en helhet därefter betraktar varje del för sig för att skapa förståelse. Genom att pendla mellan synsätten kan forskaren på så vis sätta dessa i relation till varandra och skapa en uppfattning liksom förståelse för det problem som studien belyser (2003, sid.30). Ett hermeneutiskt förhållningssätt studeras objekten utifrån den egna förståelsen det har gjort att jag har kunnat sätta mig in i situationens kontext. I det förhållningssättet är det också viktigt att hålla sig kritisk till den informationen som hämtas eftersom det är lätt att bli färgad och formad fallet efter ens egen tolkning. Genom att växla mellan olika källor och även ta upp referenser som ställer sig kritiska till brukarmedverkan blir det lättare att få det riktad ur flera perspektiv.

Intervju

Genom kvalitativa intervjuer har jag undersökt hur samverkansprocessen i projektet har sett ut och skapa större förståelse för projektets helhet. Kännetecknen för kvalitativa intervjuer kan innebära en låg grad av standardisering där den intervjuade ges utrymme att, med egna ord, besvara frågan (Patel och Davidson, 2003, sid.78). Både den öppna intervjun och den halvstrukturerade intervjutekniken med öppna frågor utan fasta svarsalternativ har använts. I intervjun har det varit viktigt att undersöka hur processen i fallstudien har sett ut och ge den intervjuade personen utrymme för att kunna berätta sina personliga upplevelser, frågorna finns i bilaga 1.

Frågorna har även varit av subjektiv standardisering. En subjektiv standardisering betyder att de intervjuade inte har fått exakt samma formulering i frågorna som ställts. Det skiljer sig därmed från en objektiv standardisering där samtliga frågor är utformade likadant (Rosengren och Arvidsson, 2002, sid. 143). Anledningen till att formulera frågorna olika är att samtliga parter har varit inblandade på olika vis och haft olika utgångspunkter i arbetet. Patel och Davidson beskriver att vid en kvalitativ intervju kan det fungera väl med teman eller kategorier som utgångspunkt för att täcka de delområden som ska besvaras (2003, sid. 74).

Urval

I urvalet av intervjupersoner valdes nyckelaktörerna i projektet för att få en greppbar bild över samverkansprocessen, och se vilka delar av projektet som betonades från de olika parterna. Intervjuer med flera olika parter gjordes också för att kunna öka tillförlitligheten i fallstudien. De som har blivit intervjuade är tre medlemmar från KiM, vid två tillfällen. En intervju har också genomförts med konceptutvecklaren och projektledaren på MKB, som ansvarar för projektet. Samt har också en intervju med projektansvarige på NCC genomförts.

Genomförande

För att organisera intervjuerna har jag använt mig av ”trattmodellen” som en grundläggande metod. Kylén beskriver trattmodellen som en metod och hjälpmedel för att genomföra intervjun på ett professionellt sätt (2004, sid.31). Modellen kan beskrivas som form av en tratt där intervjun börjar med öppna frågor som efterhand blir successivt mer fokuserade på frågeställningen (Ibid.). Kylén och Vestlund skiljer på parintervju och grupp intervju, där parintervju syftar till en intervju på två personer, intervjuaren och den som blir intervjuad. När en intervju äger rum med fler än två personer räknas det som gruppintervju (Kylén och Vestlund, 1980, sid. 4-7). Min utgångspunkt var att samtliga intervjuer skulle ske parvis men eftersom några av de tillfrågade personerna ville bli intervjuade tillsammans blev det därför två gruppintervjuer. Samtliga intervjuer har spelats in och därefter skrivits ut.

Bearbetning

Det är efteråt viktigt att bearbeta svaren för att kunna precisera informationen. Bearbetning har gjorts genom en mall för sammanställning (Bilaga 2). Jag har avsiktligt valt att inte ta med de utskrivna intervjuerna eftersom vissa kommentarer kan vara känsliga för ett projekt som fortfarande pågår. Vid användande av citat har det ibland tagits bort värdeord som inte hör till sammanhanget i vissa fall har också delar av meningar tagits bort för att det är irrelevant och då har det markerats med [...].

1.5 Metoddiskussion

Litteratur och källkritik

Jag har medvetet valt att utesluta flera teorier. En mer ingående studie av flera teorier hade utfallit i en annan diskussion som hade kunnat vara mer jämförande då den behandlat flera infallsvinklar. Flera källor jag har använt mig av är av äldre karaktär men samtidigt refererar andra forskare i mer moderna avhandlingar och litteratur fortfarande till äldre forskning. Det visar på att den fortfarande är aktuell inom ämnet. I arbetet har jag övervägande valt att

använda mig av äldre litteratur men samtidigt tagit hänsyn till källornas årgång och jämfört med andra litterära källor. Vissa källor som andra forskare refererar till har varit svåra att få tag på därmed har de sekundära källorna använts. Det i sin tur betyder att primärkällorna är tolkade och återgivna av vad andra forskare återberättar (Kylén, 2004, sid. 11). Det är en aspekt som jag också bär med mig i arbetet, däremot refererar olika forskare ofta till samma källa och genom kan en jämförelse av tolkningarna göras och reliabiliteten kan förbättras. Samtidigt är det också en aspekt att beakta när ett antal forskare refererar till varandra att det också kan påverka tillförlitligheten i källorna. En annan synpunkt som blir avgörande för relevansen av litteraturen är olika begrepp. Samma begrepp kan syfta till olika innebörd och även samma begrepp kan användas i olika kontexter och betyda två skilda saker. Relevansen av begrepp är viktig för att få en litteratur som sammanfaller väl med ämnet vid valet av andra begrepp hade det också påverkat arbetet.

Fallstudie och intervju

Uppsatsens fokus ligger på en fallstudie. Utfallet och diskussionen kring brukarmedverkan kanske hade kunnat se annorlunda ut om det hade funnits utrymme till en jämförelse mellan flera fallstudier. Samtidigt hävdar Flyvbjerg att även enskilda fall ändå kan framhålla tillräcklig information eftersom upptäckterna kan jämföras på flera olika sätt och utifrån olika vinklar (2006, sid.235). Jag har valt att inte ha med egna observationer eftersom mycket av min fallstudie har baserats på de skedena innan jag själv kom med i processen, det är också ett moment som hade tagit mer tid än vad som ges i kursen. Däremot har jag använt mig av mina förkunskaper för att kunna tolka insamlingen av data.

Den första intervjun som genomfördes var en öppen intervju med en nyckelperson från KiM för att få grundläggande information om projektet och hur det hela startade. Efter att intervjun var klar blev det fel i ljudfilen och intervjun kunde inte skrivas ut det begränsade materialet bestod av anteckningar. Det kan ha påverkat det material som ligger till grund för fallstudien. Samtliga av de andra intervjuerna har däremot fungerat och utformats efter halvstrukturerad metod. Två av de intervjuer jag har gjort har varit gruppintervjuer med tre personer, intervjuaren och två intervjuade. När en gruppintervju utförs finns det risk för att de intervjuade påverkar varandras svar (Jensen, 1995, sid. 82). Det kan alltså också vara en faktor som kan ha påverkat intervjuarens svar på en fråga, vilket i sin tur kan ha påverkat fallstudiens utfall. Målet omformulerades efter det att min första intervju genomfördes. För att en intervju inte ska bli misslyckad är det viktigt att vara fokuserad och ha ett tydligt syfte (Jensen, 1995, sid. 37). Ett tydligt syfte har däremot alltid funnits och har inte förändrats till den grad att intervjuerna har blivit misslyckade eller inaktuella för arbetet.

1.6 Avgränsning

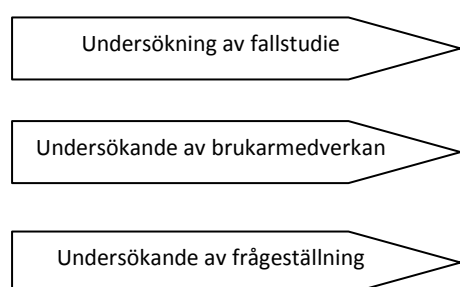
Arbetet inriktar sig på brukarmedverkan i tidiga planeringsskeden. Fallstudien är avgränsad till att fokusera på samarbetet mellan de involverade parterna i planerings- och i projekteringsfasen. Fokus har inte lagts på självaste byggprocessen eller hur den har utvecklats, även om det hade varit en intressant ingång. I den här uppsatsen behandlas heller

inte planeringsteorier, eftersom jag har funnit att de till stor del berör den fysiska mer översiktliga planeringen, vilket det inte ges utrymme för. Även om fallstudien i stor utsträckning berör kollektivhus kommer jag fördjupa mig i det kollektiva begreppet. Hur gräsrotsrörelser som fenomen har möjlighet till att påverka i en planering behandlas inte även om det till stor del är en faktor som påverkar. Däremot finns det mycket annan litteratur och forskning som visar på det och det hade varit ett stort bidrag att studera det i fallstudien som pilotprojekt. Vidare finns det väldigt mycket forskare som lägger en filosofisk grund kring ämnet brukarmedverkan efter som det också handlar om hur kunskap tolkas samt hur språkbruket används, vilket ligger utanför ramarna i arbetet. Att studera processer ser ur ett mer designteoretiskt perspektiv hade också kunnat bidra till diskussionen men den aspekten har inte bearbetats i mån av tid. En sista aspekt som är en givande faktor som påverkar brukarmedverkan på samtliga plan är den ekonomiska. Det finns med i arbetet som en faktor men behandlas inte vidare.

1.7 Arbetsprocessen

Vid påbörjandet av kandidatexamensarbetet var jag helt klar över att jag ville skriva om projektet med Kollektivhus i Malmö, det var mitt eget deltagande i processen som hade väckt intresset. Däremot var det inte lika självklart vad i projektet och vad i fallstudien jag skulle behandla eller vilken vinkel jag skulle skriva utifrån. Skulle fokus läggas på kollektivhus, brukarmedverkan eller rent av självaste arbetsprocessen?

Arbetets fokus låg till en början vid att skriva om kollektivhus och ett större samhällsperspektiv till att bli mer inriktad på kommunikation och dialogprocessen. Vilket bottnade i samarbetet mellan Kollektivhusgruppen och byggherren. I mitt sökande fann jag brukarmedverkan som medborgardeltagande i en fysisk planering, vilket visade sig vara svårt att förankra direkt till fallstudiens samverkan. Omvägen gjorde att mycket kunskap inhämtades kring de olika samhällsnivåerna, från regional och storskalighet till mer lokalt förankrad styrning med brukare. Efter att ha påbörjat skrivandet ur ett större samhällsperspektiv fann jag självaste samarbetsprocessen och samverkandet mellan parterna i fallstudien som det intressanta. Frågorna har utvecklats efter hand och i arbetet har intervjuerna och dokumentationen varit en stor hjälp för att kunna undersöka hur ett direkt samspel mellan brukare och tjänstemän med olika infallsvinklar kan fungera i ett gemensamt projekt. Den egna arbetsprocessen kan beskrivas genom tre parallella processer:

Figur 1. Arbetsprocessen. Av: Josephine Philipsen, (2012-05-04)

2. Förhållningssätt, demokrati och lag

Syftet med delen är att få en bakomliggande grund till vad brukarmedverkan är och hur den förankras i dagens planering mer övergripligt. Delen pekar också på några av de övergripande faktorer som påverkar brukarmedverkan och dess förutsättningar i planeringen.

2.1 Synen på planering och inflytande - nya förhållningssätt

*"I takt med den ökade utbildningsnivån stiger medborgarnas förväntningar på personligt inflytande snabbare än det faktiska handlingsutrymmet. Samhällsutvecklingen präglas av en tilltagande medborgerlig vanmakt."
(Petersson, *Maktutredningen*, 1990)*

Citatet kan beskriva människors förändrade förväntningar på samhället sedan 1950-talet och framåt (Bygghälsningsrådet, 2000, sid. 4). Brukarmedverkan har i princip förekommit under hela 1900-talet och framåt, med undantag från det första årtiondet, däremot har formerna för brukarmedverkan varierat (Lindberg, 2000, sid. 47). Miller et al (1982) beskriver hur ett ökat behov av medbestämmande växte fram efter andra världskriget. Men det är egentligen först i slutet av 1960- och 1970-talet som brukarmedverkan kan beskrivas som legitimt i planeringen. Då kännetecknades brukarmedverkan mer som ett informationsflöde och en envägskommunikation som skulle nå ut uppifrån och ner till medborgarna. Insynen i planeringsarbetet var mycket begränsat för allmänheten och var främst utformat för att bevakas av ett mindre antal "eliter" och politiker (1982, sid.14-16).

Brukarmedverkan och brukare som begrepp utvecklades från det medborgarinflytande som blev centralt under 1970-talet när en motreaktion till den kvantitativa tillväxten som dominerades i planeringen blev påtaglig (Lindberg, 2000, sid.23). I samband med att människors inflytande betraktades som en demokratisk rättighet allt mer, tog också en strategisk planering med en ökad brukarmedverkan fart. Forskningen kring ämnet var under 1970-talet mycket fokuserat på själva maktförhållandena och en jämlik planering. Det blev allt mer eftersträvarvärt att undersöka hur en planering på lika villkor skulle kunna bli möjlig. Under 1980-talet kom brukarmedverkan, istället för maktfrågor, att betraktas mer som en fråga som fokuserade på självaste processen och inflytandet. Där sågs arbetssätt och verktyg som avgörande faktorer för att stärka brukarnas inflytande (Lindberg, 2000, sid.24-25). På 1980-talet blev också begreppet "brukare" ett modeord inom den offentliga förvaltningen (Dahlberg och Vedung, 2001, sid.20). Under 1990-talet utvecklades istället synen på brukarmedverkan som ett redskap som skulle kunna användas för utveckling. Synsättet på planering förändrades också. Istället för att fokusera på en linjär planering med strikta metoder efterfrågades ett mer flexibelt arbetssätt som kunde samspela med omvärldens snabba förändringar och där fler parter i en planeringsprocess skulle kunna integreras (Lindberg 2000, sid.23-27). Planeringen i dagens Sverige har, enligt Boverket, en tydlig tendens till nya arbetsformer och ett nytt förhållningssätt som utövas i planeringen. Dagens förhållningssätt, kan i stora drag, beskrivas som genom en inställning som syftar till att ta vara på den kunskap som medborgaren besitter (Boverket, 2000, sid.90).

2.2 Demokratiska modeller och förutsättningar

Ur ett samhällsperspektiv kan brukarmedverkan ses som en demokratisk rättighet. Demokratin ligger bakom ett medborgerligt deltagande. Delen syftar till att ge en grundläggande förståelse för olika sätt att se hur beslut kan fattas genom att nämna några demokratiska modeller.

”Demokrati, medborgarinflytande och samhällsplanering förutsätter varandra. Om inte *allas* kunskaper, erfarenheter och behov tas till vara i samhällsplaneringen finns inte en levande demokrati och utan en levande demokrati löser vi inte på bästa möjliga sätt gemensamma samhällseliga planeringsfrågor.” (Boverket, 2000a, sid.63)

En övergripande fysisk planering regleras av det politiska systemets kommunala nivå. En planering kan ses som politikernas verktyg för att kunna ta fram underlag för ett beslutsfattande (Boverket, 1998, Sid.21). Hur många och under vilka former ett deltagande sker i en politisk beslutsprocess hör också till debatten för demokrati (Delshammar, 2005, sid.54). I en representativ demokrati betonas *allas* lika rätt och möjlighet att delta. Sveriges styrelseform bygger på representativitet. Uttrycksformer som kännetecknar en representativ demokrati är ”debatter, förhandlingar och sammanträden” (Boverket, 2000, sid.92). Sedan 1970-talet och framåt, menar Dahlberg och Vedung, att demokrater har hävdat att den representativa demokratin inte i tillräcklig utsträckning ger eller framhäver makten åt folket. Som komplement menar de att folkets makt måste kunna utövas genom fler kanaler än endast allmänna val och fri åsiktsbildning (2001, sid. 7).

Dahlberg och Vedung har, i sin bok *Demokrati och brukarutvärdering*, behandlat brukarmedverkan på en mer övergripande offentlig samhällsnivå. Författarna är öppna för att representativ demokrati kan behöva kompletteras med ytterligare former och påverkanskanaler. De menar också att föreställningen om demokrati genom diskussion och deliberation är högst aktuellt (2001, sid 15). Från det resonemanget nämns två teoretiska demokratimodeller som grundar sig i den representativa demokratin: *Deltagardemokrati* och *Deliberativ demokrati* (*Ibid.*).

Deltagardemokrati grundar sig i att ett direkt inflytande i en beslutsprocess är av stor betydelse. I en deltagardemokrati är det inte tillräcklig demokrati att lägga beslutsfattandet på representanter (Dahlberg och Vedung, 2001, sid. 13). Montin beskriver även att medborgare liksom brukare inom deltagardemokratis ramar ska vara delaktiga och ansvara för gemensamma angelägenheter (Montin, 2006, sid.19). En *Deliberativ demokrati* har, enligt Henecke och Khan (2002, sid.14), flera likheter med deltagardemokratin. Men här betonas istället diskussionen som underlag för ett beslutsfattande. Sanoff beskriver deliberativ demokrati som en kollektiv intelligens, där gruppen genom resonemanget kommer fram till ett gemensamt beslut (Sanoff, 2006, sid.60). Sammanfattningsvis kan den deliberativa demokratin beskrivas som den ”samtalande demokratin”(Wide och Gustavsson, 2001, Sid.76).

2.3 Inflytande enligt lag och regelverk

2.3.1 PBL

I den plan- och bygglag som kom att träda i kraft 1987 betonades möjliggörandet av medborgardeltagande och dess medverkan i planeringen. Det var en förändring som syftade till att öppna upp för intresset kring deltagande som hade vuxit sig allt starkare bland medborgarna (Boverket 1998, sid. 8). Plan och bygglagen berör den fysiska planeringen och de som ges möjlighet till påverkan är ”sakägarna”, alltså de berörda. En sakägare kan exempelvis vara en fastighetsägare eller en hyresgäst (Boverket, 2000, sid. 89). I kap 1 § i PBL beskrivs de grundläggande bestämmelsernas syfte från den nya plan och bygglag som trädde i kraft 2011:

”Bestämmelserna syftar till att, med hänsyn till den enskilda människans frihet, främja en samhällsutveckling med jämlika och goda sociala levnadsförhållanden och en god och långsiktigt hållbar livsmiljö för människorna i dagens samhälle och för kommande generationer.” (PBL,1§, 2010:900,[online],2012-05-13)

PBL framhåller även viktiga synpunkter på insyn i de olika planförfaranden och syftar i regel till att öka medborgardeltagandet i planeringsprocesserna likväl som i beslutsprocessen (Bengtsson, 2010, sid. 41).

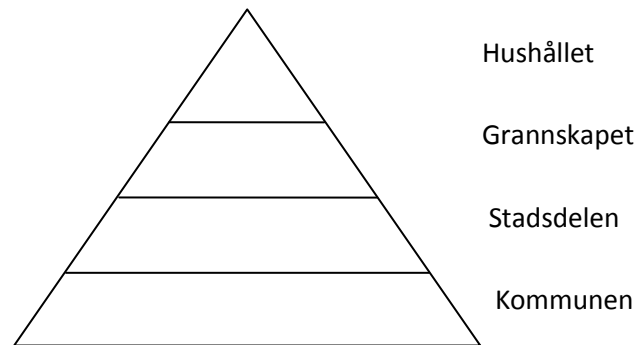
2.3.2 Ingen lag för deltagande i genomförandet

Planering → Genomförande → Förvaltning

Bakom vår fysiska miljö och dess utformning ligger det en rad av beslutsfattande och diskussioner i olika skeden, från planen till genomförandet och även efter förvaltningsskedet. För att ett reellt inflytande ska kunna äga rum i sådant som berör utformningen av vår omgivning förutsätter det möjligheten till påverkan i samtliga planeringsskeden (Boverket, 2000a, sid. 87). Samtidigt är det inte uttryckt i någon lag att medborgaren, efter att en detaljplan är antagen, har något rättsligt stöd för inflytande. Det kan enligt, Svetoft, bero på att brukaren inte alltid är känd och därmed är det svårt att få kontakt med brukaren (Svetoft, 2005, sid.57). I ett exempelvis, byggprojekt är det upp till byggherren och projektören om de vill utföra ett samarbete med dem som senare kommer använda området eller bostaden (Boverket, 2000a, sid.107).

2.4 Beslutsfattande på olika nivå

Ovan konstateras att ingen lag finns för brukarmedverkan inom genomförandeskede eller förvaltningsskedet. Lag och demokrati behandlar ofta brukarmedverkan på en mer övergripande nivå. Den här delen kan ses som en övergångsdel från den mer övergripande till en mer lokal nivå.

Figur 2. Fritt efter Karlsson, Eva-Britt (2010, sid. 38). Indelningen av nivåer på vilka beslut som kan tas.

Figuren kan användas för att förklara olika nivåer där olika beslutsfattande tas, varje nivå kräver också olika arbetssätt för att kunna integrera brukaren i beslutsfattandet och kunna ge utrymme för ett reellt inflytande (Karlsson, 2010, sid.38). Varje nivå har i sin tur fler steg och sitt arbetssätt gentemot hur beslutsfattanden sker och hur procedurerna ser ut (Ibid.). Ett beslutsfattande i en ”representativ grupp” så nära brukaren som möjligt är dock en given faktor för en större möjlighet att utöva inflytande (Olivegren, 1976 i; Karlsson, 2010, sid.38).

Dahlberg och Vedung menar att en ”representativ grupp” på de olika nivåerna också har betydelse när det handlar om kollektivt eller individuellt brukarinflytande. Författarna generaliserar det hela och beskriver att vid större mer omfattande beslut som berör större delar av samhället eller högre upp i en organisation, blir det också större anledning att agera kollektivt för att kunna påverka. Dahlberg och Vedung ger exempel där kollektiv brukarmedverkan kan vara användbart. De tar Boendesektorn och hyresrätten som ett exempel och menar att om de boende skulle vilja öka gräsklippningsfrekvensen i området så underlättar det om hyresgästerna tillsammans påverkar bostadsföretaget. I en sådan situation kan det vara lämpligt att det går genom representanter som företräder gruppen (2001, sid.33). Men det råder fortfarande oklarhet vad som faktiskt kännetecknar en ”representativ grupp” vilket också en debatt som råder bland stadsvetarna (Ibid.). Även Karlsson uttrycker att det råder oklarhet vad som kännetecknar en ”representativ grupp”, och menar att det har bidragit till en oklarhet kring vad brukarmedverkan innebär (2010, sid. 38).

Sammanfattning och reflektion del 2

Sammanfattningsvis är det i ett mer övergripande sammanhang samhällets utveckling, lagar, demokrati och synsätt, stora faktorer som påverkar brukarmedverkan och formerna för inflytande. Historiskt sett så har mycket hänt tack vare att människor själva har väckt debatten om demokrati och rätten att delta. 1978 kan Plan- och bygglagens erkännande och uppmaning till ett medborgarinflytande i planeringsprocessen ses som ett steg i en riktning mot ett större inflytande. Det var ett gensvar på brukarnas arbete kring frågorna om makt och påverkan (Karlsson, 2010, sid. 34). Men eftersom ingen lag står bakom brukarmedverkan och inflytandet efter det att en detaljplan är antagen, är det ofta upp till tjänstemän/planerare att bjuda in brukare och upp till dem att arbeta med mer okonventionella metoder för att brukaren ska få ett inflytande (Boverket, 2000, sid. 90). Det gör också att mycket ansvar läggs på enskilda individer i sådana sammanhang. Dagens planering och samhällsutveckling förändras, Ranger och Westerberg menar på att samhället går mot en mer lokalt förankrad demokrati i vårt representativa system (2004, sid.120). Byggnadsforskningsrådet antyder att en tydlig trend allt mer går mot att medborgare går andra vägar och använder andra kanaler för att kunna påverka än de traditionella valen (Byggnadsforskningsrådet, 2000). Vilket också kan kopplas till en mer lokalt förankrad direkt demokrati.

Som ovan nämnt konstaterar Karlsson (2010), att olika nivåer kräver olika arbetssätt för att ett inflytande ska kunna ske från brukaren. Samt att desto närmare brukaren besluten tas desto större chans att uppnå ett reellt inflytande. I det resonemanget blir ett ifrågasättande av demokratiska synsätt också en del i debatten, går det att få till ett reellt inflytande även via representanter? Enligt Dahlberg och Vedung är det fullt möjligt, genom exemplet med kollektiv brukarmedverkan är det också förekommande. Samtliga av dessa faktorer kan ses som några av flera som grundläggande påverkar brukarmedverkan.

3. Brukarmedverkan, participation och makt

Den här delen pekar på faktorer som påverkar brukarmedverkan och behandlar brukarmedverkan som begrepp. Här ökar konkretiseringsgraden något och brukarmedverkan beskrivs med hjälp av modeller och teorier om vartannat.

3.1 Vad innebär brukarmedverkan?

Sanoff beskriver brukarmedverkan som ett kreativt skapande och rättigheten till ett maktinflytande över sin miljö. Han menar att det är en mänsklig rättighet att kunna påverka (Sanoff 1988 i: Brahme 2008, sid.13). Brukarmedverkan, menar Lindberg (2000, sid.18), är en typ av participation där brukaren deltar som en aktiv part i ett projekt. I Lindbergs doktorsavhandling, *När goda intentioner möter verkligheten*, beskrivs brukarmedverkan som en fråga om ”makt, arbetssätt och utveckling” (Ibid.). Hornyánszky Dalholm menar att vid *brukarmedverkan*, eller *participation*, blir frågor som berör roller, maktförhållanden, kunskap och kompetens, framträdande (1998, sid.42). Detta kan appliceras på samtliga definitioner som berör brukarmedverkansprojekt, och kommer beröras i kommande delar i detta arbete. Vem som egentligen är brukare varierar men det syftar inte på någon specifik person utan på rollen som utövare eller till någon som har en relation till en verksamhet (BISAM, 2008-02-19 i: Karlsson, 2010, sid.18).

Det finns egentligen inte något entydigt svar på frågan vad brukarmedverkan egentligen innebär. Tidigare, i del två i uppsatsen under *nya förhållningssätt*, nämndes brukarmedverkan som ett begrepp som har sitt ursprung från medborgarinflytande. Medborgarinflytande kan ses som ett mer kollektivt, övergripande begrepp som används i förhållande till staden eller regionen (Boverket, maj, 2000, sid.15). Begreppen kan dock i olika kontexter syfta till skilda ting samtidigt som det likväl kan betyda samma sak. Det beror på inom vilket ämne och i vilken kontext begreppen beskrivs. Ett exempel på hur begrepp ibland används synonymt med varandra beskrivs av Brahme (2008, sid.14) i, *Brukarmedverkan vid nyproduktion av hyresbostäder*, där nämns att brukarmedverkan är ett vitt begrepp och att, *brukarmedverkan*, *boendeflytande*, *boendedemokrati*, *boinflytande*, *brukarinflytande* och *medborgarinflytande*, så gott som används synonymt inom exempelvis bostadssektorn och vid byggnadsprojekt (Ibid.). Bland begreppen ovan nämns också både medverkan och inflytande.

Brukarinflytande och brukarmedverkan nämns inom stadsvetenskapen som två skilda ting (Delshammar, 2005, sid. 57). Dahlberg och Vedung menar att båda kan utövas i kombination med varandra. Författarna menar att ett inflytande kan uppnås genom att medverka och en medverkan, i sin tur, kan uppnås med hjälp av ett inflytande (2001, sid.35). När det rör sig om brukarmedverkan som begrepp i en process och där ett beslutsfattande inte innefattar formella beslutsorgan utan besluten sker direkt vid genomförandet i ett projekt, menar Delshammar, att definitionen mellan inflytande och medverkan är obetydlig (2005, sid. 57). I följande delar av kandidatuppsatsen syftar begreppen till ett deltagande av brukare som medverkar i en process.

3.1.2 Motiv och metoder för brukarmedverkan

Att brukaren får möjlighet att kunna delta och påverka är beroende av flera faktorer. Delshammar, (2005, sid.58), menar att forskare inom planering i stora drag berör tre infallsvinklar i samband med diskussionen kring brukarmedverkan och inflytande i planeringsprocessen:

”Procedurfrågor” – behandlar var och när ett inflytande från brukaren tillämpas. Vidare menar Delshammar att mer omfattande och avgörande beslut generellt sett fattas tidigt i en planeringsprocess (Ibid.). Därmed blir det också väsentligt att ju tidigare brukaren involveras i planeringsprocess desto större blir möjligheten att kunna påverka (Lindberg, 2000, sid.54). För en direkt samverkan ska kunna ske krävs det alltså att brukaren finns med tidigt i diskussionen (Karlsson, 2010, sid. 18).

”Maktodelningsprinciper” – syftar till vem som fattar beslut och om vilka som har möjlighet till ett beslutsfattande (Delshammar, 2005, sid.58).

”Teknik för kommunikation” – kommunikation är en förutsättning för att dela erfarenheter mellan brukare och expert. Tekniker syftar till ett sätt där man kan bortse från skillnader i begreppen och att kunna kommunicera på likställd nivå. Det kan röra sig om att kommunicera med visualiseringar eller andra verktyg för att underlätta (Ibid.).

Delshammar, har skrivit avhandlingen *Kommunal parkverksamhet med brukarmedverkan* och behandlar brukarmedverkan i parkverksamheten. Han menar att aspekterna är övergripande och att de i praktiken kombineras för att fungera, men konstaterar att det är mer greppbart att dela upp de som olika aspekter (2005, sid.58).

Ett verkligt inflytande kan först uppnås genom flera samverkande faktorer och infallsvinklar (Lindberg, 2000, sid.153). Brukarmedverkan, eller participation som Lindberg också använder, kan förekomma som både ”Mål” och som ”Medel”. Det ligger till grund för olika drivkrafter och motiv till brukarmedverkansprojekt (Lindberg, 2000, sid. 18).

Brukarmedverkan som ett *mål* i sig självt, nämns ibland i samband med ”den demokratiska tanken”, där individen blir betonad och där frihet till att påverka sin livsmiljö understryks. Därmed blir också processen kring deltagandet betonad. Brukarmedverkan som *medel* nämns istället ofta inom företag eller förvaltningar av olika slag. Där kan motivet till att arbeta med brukarmedverkan betraktas som ett sätt att generera kunskap eller göra att brukaren mer insatt i planeringen utifrån ett förvaltningssyfte. Det kan exempelvis röra sig om bostadsföretag som vill stärka företaget genom att förankra brukarnas kunskaper till företaget (Brahme, 2008, sid.14). Det kan också kopplas till två olika teoretiska tillvägagångssätt som nämns av Beresford och Croft (1993) det ”Demokratiskt tillvägagångssättet” och ”Konsumenttillvägagångssättet”. Ett ”Demokratiskt ” syftar i huvudsak till att människor ska få föra sin egen talan, och inte gå via en representant. I ett demokratiskt tillvägagångssätt läggs det vikt vid: *vilka som deltar, i vilka processer, i vilka former samt i vilken utsträckning*, formen för medverkan har. I ett ”Konsumenttillvägagångssätt” sätts tjänstegivarnas behov i första rummet. Huvudfokus vid konsumenttillvägagångssättet är att prioritera och identifiera konsumentens behov, här är det efterfrågan som styr (Brahme, 2008, sid.19).

3.2 Makt- och processteoretiska perspektiv

Flera faktorer påverkar brukarens inflytande, avgörande är både var, när och hur i processen som ett inflytande förekommer. Några forskare menar på att det är i den tidiga fasen av planeringsprocesser som det finns störst möjlighet för brukaren att kunna påverka (Hornyánszky Dalholm (1998), Lindberg 2000, m.fl.). Det är därför väsentligt att lyfta olika teorier som diskuterar förutsättningarna för ett deltagande och påverkan, genom process och maktförhållanden.

Sociologen Sherry Arnstein är kanske den forskaren som oftast blir hänvisad till av forskare inom planering och arkitektur i samband med brukarmedverkan och participation. Både Delshammar 2005, Brahme 2008, Boverket 2010, Dalholm Hornyánszky 2000, Lindberg 2000, m.fl. beskriver och tolkar Arnsteins modell ”A Ladder of Citizen Participation” för att analysera makt och olika grader av inflytande.

Citizen control (självstyre)	
Delegated power (delegerad makt)	Degrees of Citizen power
Partnership (medinflytande)	
Placation (eftergifter)	
Consultation (konsultation)	Degrees of tokenism
Informing (information)	
Therapy (terapi)	
Manipulation (manipulation)	Non participation

Figur 3. A ladder of Citizen Participation. Fritt tolkad efter Delshammar. (Sherry Arnstein, 1969, sid. 4 i: Delshammar, 2005, sid.57)

Arnstein (1969, sid. 4), beskriver i sin figur den makt som brukaren kan sägas utöva genom åtta steg. Högst upp i stegen ses också ett reellt inflytande för brukaren, där brukaren har kontrollen. Medan två undre stegen, *manipulation* och *terapi* är knutet till ”*Non participation*”, där brukaren inte har något verkligt inflytande utan där de som redan besitter makten snarare utger skenet av ett brukarinflytande (Ibid.).

Henry Sanoff och Ottokar Uhl, är forskare inom arkitektur och fokuserar på olika former för inflytande eller ”participation” utifrån olika aspekter. Teorierna och resonemangen syftar i huvudsak till bostadsbyggandet men är också relevanta ur ett större planeringsperspektiv där det också involveras flera aktörer. Forskarnas resonemang nämns i både Hornyánszky Dalholm (1998) och Lindberg (2000), där de beskriver olika aspekter av inflytande. De ursprungliga källorna från både Sanoff och Uhl, har varit svåra att få tag på. Istället har jag förlitat mig på de ovan nämnda författarnas tolkning av modellerna. Uhls och Sanoffs resonemang om participation fokuserar på själva processen, där det också är av stor vikt när i processen som brukaren involveras (Lindberg, 2000, sid).

Sanoff (1990) som riktar sig mot ett processinriktat förhållningssätt har beskrivit en process som syftar till design genom fyra steg och betonar att det är viktigt att brukaren har möjlighet att delta genom hela processen för att ett reellt inflytande ska uppnås (Lindberg, 2000, sid.20).

1. Awareness - medvetande
2. Perception – insikt
3. Decision-making – beslutsfattande
4. Implementation – realisering

Awareness, syftar till att utveckla ett ”gemensamt språk” och förståelse som ska underlätta för aktörerna att medverka utifrån sina egna förutsättningar på en jämlik nivå. *Perception*, genom att tydliggöra aktörernas förväntningar i processen kan aktörerna skapa en djupare förståelse för en problematik. *Decision making*, bygger på att de professionella ansvarar för utformningen men genom brukarnas preferenser. I det sista steget är det självaste idéerna ska realiseras (Ibid.). Sanoff menar att det är viktigt att brukarna är med hela vägen till projektet realiseras, förutom att delta i alla skeden krävs att de också ska ha kontroll över processen för att brukarnas gehör ska kunna göra sig uttryckta (Hornyánszky Dalholm, 1998, sid. 34-35).

Arkitekten Ottokar Uhl(1987), beskriver istället en process utifrån ”Förberedelse/ Socialisering”, ”projektering”, ”byggande” och ”användning”. Uhl sammanfattar dessa som fyra faser i en process. Processen i sin tur rymmer 17 steg som är kronologiskt och hierarkiskt ordnade.

1. Målsättning läggs fast2. Social fas man lär känna varandra3. Val av boendeform och lokalisering4. Man utser lämpliga samarbetspartners5. Formerna för samarbetet läggs fast6. Beslut om byggnadsrätt7. Yttre form och inre struktur8. Bostädernas läge och storlek9. En planskiss över bostadskomplexet10. Ansökan om bygglov11. Beräkning av byggnadskostnaden (anbud)12. Ansökan om bostadsfinansiering13. Detaljplanering14. Anbudsförfarande, kontroll av kostnader; entreprenör utses15. Byggande16. Inflyttning

Figur 4. 17 participationssteg. (Ottokar Uhl, 1987, Ur: Hornyánszky Dalholm, 2000, sid. 34)

Självaste inflytandet påverkas av när i processen som brukaren inkluderas. Hornyánszky Dalholm (1998, sid.34), skriver att om en brukare finns med redan vid väljandet av tomt och boendeform kan det betraktas som ett maximalt inflytande. Om brukaren däremot endast kan

vara med och påverka i en detaljplanering av sina bostäder betraktas inflytandet som relativt begränsat. Uhls betonar att det inte finns någon generell modell för hur planering med brukare ska utföras men trycker på att vissa spelregler ska uppmärksammas. Viktigt blir också vem som är den faktiska initiativtagaren till projektet, om det är arkitekten, brukaren själv, byggherren eller politikern som tar initiativet har betydelse för processen (Ibid.).

Sammanfattning och reflektion kring modellerna

Gemensamt för samtliga av dessa modeller är att de pekar på faktorer som blir avgörande för brukarmedverkan i förhållande till när ett inflytande i processen sker. När i processen brukaren gör intåg är alltså viktigt för att ett reellt inflytande ska kunna uppnås. Ett reellt inflytande innebär, enligt Hornyánszky Dalholm att brukarna med en god insikt ska kunna påverka en utformning som passar till dess egna föreställningar och ideal. Vidare menar Dalholm också att garantin för att brukaren ska kunna få gehör för sina behov och intressen är, som Sanoff också beskriver, det ”gemensamma synsättet” snarare än att brukaren deltar i projektets alla faser (1998, sid. 48). Även Lindberg menar på att se till faktorn *när* brukaren involveras inte är tillräckligt. Det är minst lika väsentligt att titta på *hur* de involveras och under vilka *villkor* för att ett reellt och fungerande inflytande ska kunna ske (2000, sid. 19).

Samtliga modeller fokuserar på brukarmedverkan i bostadsbyggandet och utgår från att samtliga parter är mycket engagerade i processen (Lindberg, 200, sid. 21). Det kan likväl appliceras på andra projekt eftersom det är en sådan praktisk angelägenhet som kan bli problematisk, eftersom alla inte har tiden eller motiveringen till att engagera sig.

3.3 Att kunna och att vilja delta

Hittills har mycket betraktas utifrån ett perspektiv ”uppifrån”, från planerare och politiker men brukarmedverkan bygger på samspel och därför krävs det även krafter från brukaren själv. Lindberg trycker på andra förutsättningar som är viktiga att bejaka i samband med brukarmedverkan nämligen *att få, att vilja och att kunna delta*. De aspekterna ställer också flera krav på både processen, organisationen, individerna likväl som på projektets struktur (Lindberg, 2000, sid.49). Brahme pekar också på att det måste finnas en organiserad struktur samt en politisk välvilja till brukarmedverkan. För människorna som deltar är det viktigt att besitta nödvändig kunskap och ha resurser. De som inte innehar kunskapen eller resursen behöver hjälp med att få det. Ett brukarmedverkansprojekt kan genomföras med hjälp av att de deltagande utvecklas både individuellt och tillsammans. Samt genom att de deltagande får lära sig praktiska färdigheter liksom får stöd under processens gång, stöd kan exempelvis vara lokaler att vistas i. Medan personlig hjälp kan vara att höja personens självsäkerhet, förväntningar, personlig insikt liksom sakkunskap och praktiska färdigheter (Beresford & Croft, 1993, sid. 56 i: Brahme, 2008, sid. 29).

3.3.1 Argumentationen för brukarmedverkan och participation

I brukarmedverkansprocesser och inom projektet ställs parter inför att lösa problemformuleringarna. I det sammanhanget pekar, Lindberg, på tydliga samband mellan lärande och brukarmedverkan (Lindberg, 2000, sid.53). I ett projekt blir också samarbetsprocessen en del av arbetet och genomförandet. Enligt Schön (1983: i Dalholm Hornyánszky, sid.208) genereras kunskap från ett deltagande i processen. Inom processen, som i detta fall syftar till utformning, blir brukarnas lärande ett motiv för deltagande. Hornyánszky Dalholm beskriver participation utifrån genomförda fallstudier som hon gjort utifrån fullskalemodeller som verktyg vid byggnadsutformning. Hon beskriver fallstudierna som *läroprocesser*. Genom processen skaffade sig brukaren både kunskaper om regelverk och djupare insikter i utformningen utav bostaden. Detta var också ett motiv för att kunna argumentera sina förslag och intressen utåt. De blev också mer medvetna om de värden som de faktiskt tillskrev boendet. Vidare betonade brukarna också processen som ett värde i sig självt (Hornyánszky Dalholm, sid.208).

3.3.2 Kritiken i samband med brukarmedverkan och participation

Det finns flera perspektiv att se på brukarmedverkan utifrån. Inom en kritik som riktas till brukarmedverkan råder det en bakomliggande oro över förändring av roller och konsekvenser som brukarmedverkan kan innebära. Hornyánszky Dalholm menar på att en del forskare uttrycker tvivel om att de maktförhållanden, som andra forskare förespråkar, skulle kunna överbryggas genom brukarmedverkan (1998, sid.40). Den kritik som följer nedan är uppbyggd kring design- och byggnadsprocessen men samtidigt är det en kritik som kan överföras på andra brukarmedverkansprojekt även i mer övergripande planering eftersom det rör sig om samarbeten och även mer allmänna förhållningssätt. Hornyánszky Dalholm menar att det handlar om hur man ser på ett samhälles förändringsprocesser som påverkar ställningstagandet (1998, sid.41). Jerker Lundequist (1995, sid. 71), beskriver brukarmedverkan ur en designers perspektiv när brukarmedverkan väl blev ett fokus i arbetet under 1980-talet. Kritiken till brukarmedverkan lyfts där i samband med att utforma en produkt, där medverkan inte var någon garanti för att lyfta kvaliteten på designers arbetsresultat. Det i sin tur syftar till att brukaren inte var tillräckligt insatt i verksamhetens villkor, varken tekniskt eller ekonomiskt (Ibid.).

En kritik som riktats mot brukarsamverkan i projekt är att det kan försvåra situationen om gruppen består av medborgare som endast bevakar sina enskilda intressen (Lindberg, 2000, sid.58). Vidare pekar Michel Conan (1995), på samma sak. Utifrån egna erfarenheter understryker han att misslyckanden i samband med participatoriska processer är direkt förankrat med "homogena grupper". Då de enbart tillgodoser sina egna intressen blir det också svårt att komma överrens om en gemensam lösning (Conan, 1995 i; Hornyánszky Dalholm, 1998, sid. 41). En annan aspekt som hävdas av Conan är att den gruppdyamik som skapas i processen vid participation skulle försvinna när huset väl är uppfört. Vilket samtidigt är motsägelsefullt eftersom det samtidigt beskrivs att en gemensam participation lägger grunden för en framtida gemenskap i den färdigställda byggnaden (Ibid.).

3.4 Samverkan, process och projekt

Process och projekt är inte samma sak, det understryks av Ranger och Westerberg, (2004). Ett projekt kan ses som övergripande som i sin tur innehåller flera processer. Det är väsentligt att skilja dem åt eftersom det i en samverkan är processen som betonas och blir målet i sig självt eftersom kunskaperna i en samverkan inte kan delas upp utan måste integreras i arbetet (2004, sid, 126). Ett projekt är också den del som ses mer statiskt medan processen däremot betraktas som föränderlig. Ranger och Westerberg menar att samverkan är en process. I det resonemanget är det också väsentligt att betona att det också måste finnas utrymme för flexibilitet i en samverkansprocess (2004, sid.125).

Samverkan används ofta som ett verktyg för att kunna integrera kunskaper i processen. Bakomliggande motiv för samverkan som verktyg kan exempelvis användas för att genom brukarnas erfarenheter höja kvaliteten på det som planeras (2004, sid.127). För en fungerande samverkan understryks vikten av att inte vara alltför låst i specifika förhållningssätt. Istället betonas flexibilitet och lyhördhet för att kunna se till processens skede och använda det som utgångspunkt för hur samverkan i stunden bör ske och hur parterna kan integreras i samarbetet (Ranger och Westerberg, sid. 124). För att en reell samverkan skall kunna äga rum beskriver Brahme samverkansmodellen som en förutsättning och ett verktyg. I en sådan modell ges alla deltagande samma förutsättningar att arbeta mot ett gemensamt mål (2008, sid. 49).

3.4.1 Roller och kommunikation i processen

I arbeten med samverkan är det naturligt att det finns en rollfördelning. för att samtliga inblandade ska känna trygga i sin roll att är det viktigt att klargöra samtligas roller redan i ett tidigt skede (Brahme, sid.60). Grundläggande faktorer som påverkar en rollfördelning är enligt Ranger och Westerberg: ”Initiativ, ägande, ansvar och inflytande” (2004, sid. 121). I en samverkansprocess beskriver Ranger och Westerberg olika roller som har betydelse för hur processen drivs framåt (Ibid.). Däremot är det inte alltid helt lätt att urskilja rollerna. Ranger och Westerberg menar att det är väsentligt att se till att en roll inte är samma i en process som i ett projekt. Vid uppstart av ett projekt görs ofta en projektplan där rollerna tillskrivs de som deltar, men i ett projekt ingår flera processer. Processen är som tidigare nämnt föränderlig, och i en process måste det därför också finnas utrymme för att omtolka roller (2004, sid. 122).

Två överordnade rollgrupper kan beskrivas i en process ”*Vardagsaktör*” och ”*expertaktör*” (Ranger och Westerberg, 2004, sid. 123). En sådan definition underlättar när man beskriver brukare och tjänstemän i relation till varandra. Vardagsaktören kan kopplas till ett brukarperspektiv där utgångspunkten för kunskapen i arbetet är byggd på erfarenheter från vardagen. Expertaktören utgår i samverkansprocessen utifrån sitt professionella uppdrag. Expertaktören medverkar därmed också utifrån ett ”specialistperspektiv”, där problem och möjligheter analyseras genom ett ämne eller utifrån en yrkeskategori som man är skolad inom (Ranger och Westerberg, 2004, sid.124). Däremot behöver inte experters och brukares kunskaper vara bundna till respektive aktör utan båda parter kan likväl sitta på både

kunskaperna (Delshammar, 2005, sid. 55). Den ena kunskapen är i sig inte bättre än den andra. Det är snarare hur de används i situationen (Ranger och Westerberg, 2004, sid. 124). Även Hornyánszky Dalholm menar på att roller och kunskaper är också knutet till hur samtliga uppfattar varandra i ett samarbete. Hon menar att expertens kunskap i dagens samhälle värderas högt samt att experter också kritiserats för att inte vara tillräckligt insatta i verkligheten för en människas vardag. Därmed pekar hon på, utifrån egen erfarenhet, att det kan spegla sig i hur brukaren förhåller sig till experten (1998, sid. 216).

För att ett brukarmedverkansprojekt ska vara genomförbart och för att samtliga ska vara bekväma i sina roller blir en viktig faktor också kommunikationen mellan aktörerna. Ett samspel mellan brukare och byggherre, som i fallstudien, eller rent av samtliga parter i stort, förutsätter att alla kan kommunicera och förstå varandra (Lindberg 2000; Brahme 2008; Dalholm Hornyánszky 1998; de Laval 1997). Begreppet kommunikation kan innebära alla former för dialog mellan människor som syftar till att skapa gemensamma ramar för de deltagande i en ”kommunikativ situation” (Lundequist, 1995, sid. 117).

Som tidigare nämnt beskriver Delshammar (2005) att det finns en del forskning inom ”tekniker för kommunikation” som syftar till att överbrygga skillnader och att brukare och expert ska kunna kommunicera på en likställd nivå. Ett exempel på sådan kommunikation är det som Hornyánszky Dalholm utforskar i sina fallstudier om fullskalemodellering som är visualiseringsverktyget som ska underlätta kommunikationen mellan brukare och expert i en gestaltningsprocess. Kommunikation kan alltså ske i olika former både genom skiss, modell, tal och genom visualiseringsverktyg. Brahme menar att det vid ett brukarmedverkansprojekt kan det vara fördelaktigt med ett gemensamt språk, det syftar också på ett gemensamt synsätt (2008, sid.70). Kommunikationens betydelse är avgörande för resultatet (Karlsson, 2010, sid. 15). Med ett gemensamt språk kan en kommunikation underlättas. För att det ska fungera krävs det också att det sker på en jämlik nivå, inte på att samma ordval och uttryck ska förekomma från samtliga, utan det förutsätter att alla parter får samma information (Brahme, 2008, sid.70).

4. Fallstudie - Kollektivhus i Malmö

– projekt Kv. Trevnaden

Fallstudien utgör det empiriska materialet för uppsatsen. I fallstudien ligger fokus på samarbetsprocessen i utformningen av en fastighet mellan byggherre och brukare i ett tidigt planerings- och projekteringsskede. Fallstudien omfattar uppförandet av ett kollektivhus som är ett flerfamiljshus med vanliga hyreslägenheter och med flera gemensamma ytor av olika slag. I samarbetet har de involverade parterna arbetat med utformningen av husets samtliga delar.

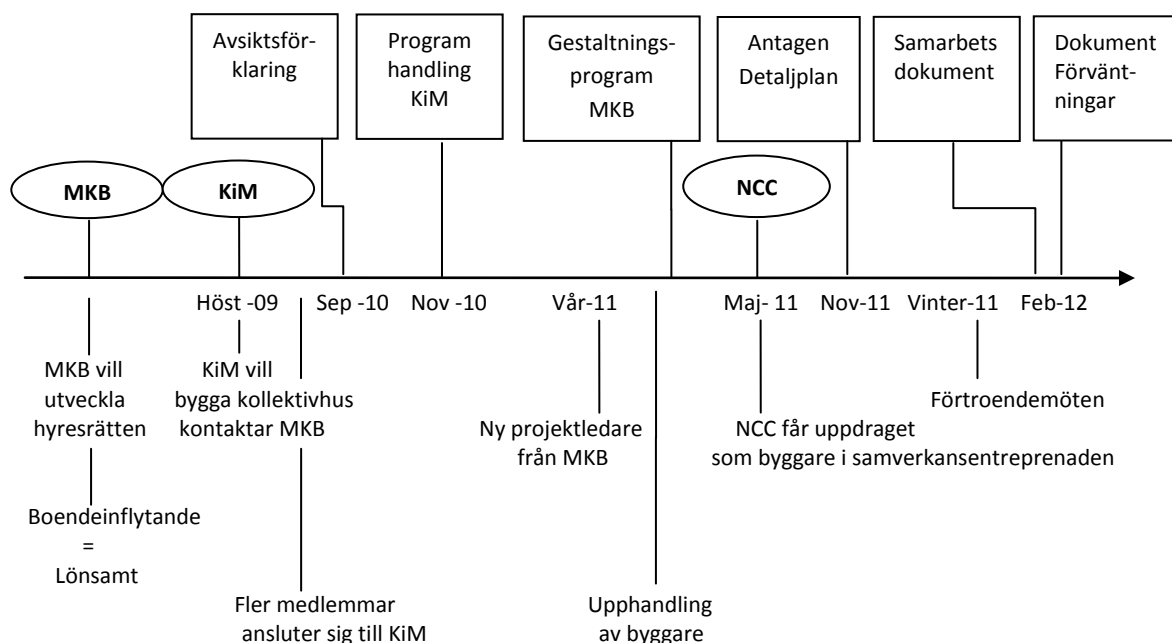
Uppförandet av ett kollektivhus var ett initiativ från *brukarna*, Kollektivhus i Malmö (KiM). Det är ett projekt som sker på frivillig basis och bygger på samspel liksom gemensamma mål med arbetet. Samverkansprojektet är ett pilotfall där brukaren och byggherren, Malmö kommunala fastighetsbolag AB (MKB) är helt nya för varandra. I fallstudien har brukarnas önskemål kring huset varit styrande från början. De allt mer detaljerade lösningarna och prioriteringarna har diskuterats efterhand som de påträffats.

Projektets idé grundades 2009 av KiM, som från början var några vänner i 30-35 årsåldern som ville bo kollektivt men insåg att det inte fanns något kollektivhus i Malmö. När KiM gjorde en förfrågan till MKB om ett uppförande av ett kollektivhus 2009, hade MKB sedan tidigare tänkt på ökad boendegemenskap och sett att boendeinflytande är lönsamt. Våren 2010 bestämde de båda att ingå ett samarbetsavtal där de båda skrev under på att ett samarbete sida vid sida skulle ske. Sedan dess har det varit en lång process och inlämning av bygglov är beräknat i juni 2012. Fallstudien behandlar långt ifrån alla delar i projektet utan fokuserar på delar av processen. Inom projektet pågår flera parallella processer, i fallstudien är det främst samarbetsprocessen mellan MKB och KiM som är i fokus. Dispositionen i den här delen behandlar först en bakgrund till de olika parterna i projektet för att förstå hur processen ser ut och fortskrider. Därefter är processen indelad i två delar. Först uppstart av processen, därefter när processen väl kom igång och hur den förändrats över tid. Inom processen beskrivs några olika moment som parter gemensamt gått igenom och diskussioner som förts. För att förtydliga processen, blandas citat från de intervjuade personerna med löpande text.

Centrala aktörer i fallstudien är *brukarna*, de framtida boende och byggherre, MKB som är finansören av projektet och har det yttersta ansvaret för genomförandet. I projektet finns även byggaren NCC med. Intervjuer har gjorts med samtliga parter även om det största fokus har legat på samarbetet mellan KiM och MKB - brukaren och byggherren.

4.1 Bakgrund och förutsättningar

För att förstå förutsättningarna i projektet beskrivs en översiktlig bakgrund. Figuren beskriver processen från det att KiM kontaktar MKB.

Figur 5. Tidslinje. Projekt- och samverkansprocessen i Kv. Trevnaden. (Av: Josephine Philipsen, 2012)

Föklaring av figur: Fyrkanterna på övre raden är de dokument som skrivits. Cirkelarna visar på aktörernas förhållande i tid. Den nedre raden under tidslinjen beskriver händelser under processen från start fram till våren 2012.

4.1.1 Kollektivhus i Malmö

Kollektivhus i Malmö (KiM) var från början en grupp vänner som ville bo tillsammans och leva i gemenskap. Genom vänner och bekanta anslöt sig allt fler till gruppen.

Gruppen kontaktade flera olika förvaltare för att ta reda på hur marknaden såg ut och om ett uppförande av ett kollektivhus kunde vara av intresse. I kontakten med MKB, Malmö kommunala fastighetsbolag AB, ställde sig MKB sig positiva till ett samarbete och visade ett intresse för idén med ett kollektivhus som produkt på bostadsmarknaden.

I ett tidigt skede, innan KiM hade bildat en förening, gjordes det inslag i media om föreningen som ville bygga ett kollektivhus. Det gjordes både intervju i lokalradio med en av grundarna från KiM. KiM satte också ut annonser i tidningen om att de skulle ha möte och att de som var intresserade av ett kollektivhus gärna fick ansluta. Inom en kort tid hade ett stort antal personer visat intresse för att vilja bo i kollektivhus och anslutit sig till KiM. I april 2010 hade KiM ett sjuttiofem betalande medlemmar (*MKB planerar tre nya kollektivhus*, 2010, Sydsvenskan, [online], 2012-05-02)

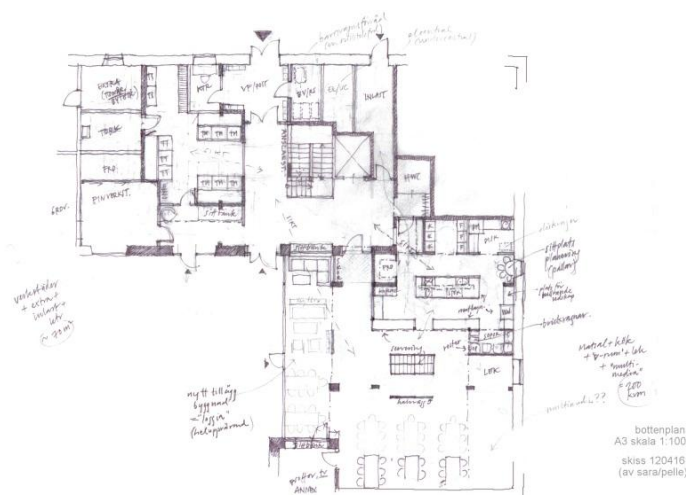
4.1.2 Organisering inom Kollektivhus i Malmö

När föreningen påbörjade arbetet var det flera aspekter som behövde ses över. Varje månad äger medlemsmöten rum, som är ett forum där alla medlemmar blir uppdaterade på senaste nytt. Det är också där som större beslut röstar igenom. För att kunna sätta sig in i flera olika lösningar inom kollektivhuset, bildade de medlemmar som var mest aktiva i föreningen i början huvudsakligen tre stora arbetsgrupper som behandlade olika områden:

Arkitekturgruppen, Energi- och Miljögruppen och Hyra - och förvaltningsgruppen. Inom KiM finns också personer som för KiM:s talan på möten tillsammans med MKB och övriga aktörer. En av representanterna är arkitekt och även en av grundarna av KiM. På grund av yrkesrollen och kunskapen inom projektering och byggnadsprojekt, är det också den representanten som för KiM:s talan på möten tillsammans med MKB och övriga aktörer när det gäller utformningsfrågor och projektering.

Arkitekturgruppen – arbetar med utformning och planlösning av kollektivhuset.

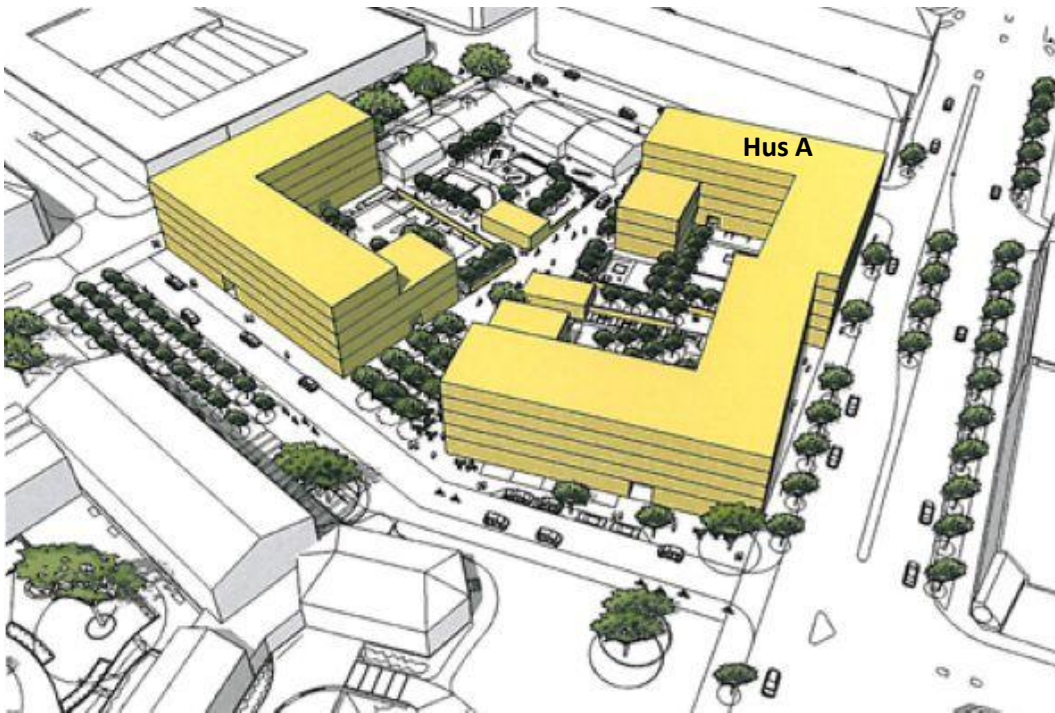
Arbetsgruppen diskuterar tillsammans ritningsunderlag som tagits fram av konsulten Kanozi arkitekter. Därefter arbetar medlemmarna tillsammans fram möjliga lösningar och omarbetningar på samtliga delar av fastigheten genom skisser och ritningar som de sedan skickar tillbaka till Kanozi och MKB. För att sedan få respons och därefter diskuteras igen. Arbetet sker fortlöpande och är en process med många turer för att tillsammans få fram ett underlag som samtliga parter är tillfredsställda med. Under intensiva faser har arkitekturgruppen haft möten varje vecka för att diskutera senaste underlaget, och kommentera för att sedan skicka tillbaka det till MKB och Kanozi. Det finns en arkitekturgruppsrepresentant som sammankallar till möten och går på möten med MKB och övriga aktörer för att representera KiM. Det finns också en till representant som är arkitekt och den som sköter den främsta kontakten med Kanozi, MKB och övriga konsulter eftersom yrkesrollen gör att representanten kan formulera gruppens önskningar genom exempelvis facktermer, har vana av planlösningar liksom vana av att kommunicera genom skisser.

Figur 5. Skiss över gemensamhetsutrymmet på bottenplan, tagits fram av Kollektivhus i Malmö i mejlkorrespondens med Kanozi, gjord av Sara Hallström, arkitekt och talesperson för KiM.

4.1.3 MKB

MKB är ett fastighetsbolag som ägs av Malmö stad, Malmö kommunala bostäder. MKB har på senare tid satsat mycket på att utveckla hyresrätten. Då KiM gjorde en förfrågan till MKB om ett uppförande av kollektivhus ansåg produktutvecklarna på MKB att det var något som låg i tiden. När förfrågan från KiM kom hade MKB sedan tidigare sett en tendens till att framförallt barnfamiljer flyttade ifrån staden. MKB såg vid det tillfället att ett kollektivhus på marknaden kunde vara en alternativ lösning för att intressera barnfamiljer av ett boende som erbjöd en kollektiv samhörighet, ett boende som har sociala fördelar. De ingick ett samarbete med KiM där MKB är byggherren och finansiär för projektet och KiM är de framtida hyresgästerna (MKB, Intervju, 2012-04-27).

Figur 6. Källa: Kanozi arkitekter. "Skiss över Kv. Trevnaden 2010", söderperspektiv. Hus A- Kollektivhuset

4.1.4 Kvarteret Trevnaden

Kvarteret, där kollektivhuset är planerat att uppföras, är från början ett utarbetat kvarter där MKB genom parallella uppdrag planerade tre stycken hus som ska ingå i "stråket" som planeras mellan Herrgården och Möllevången i Malmö. I det parallella uppdraget var det Kanozi arkitekter som blev utnämnd till konsult. Innan KiM kom in i bilden hade MKB inga planer på att bygga kollektivt. De sociala hållbarhetstankarna fanns med utifrån aspekter som gemensamma mötesplatser men inte i den fulla grad som kollektivhus innebär. Den främsta betoningen låg vid en utveckling av hyresrätten och att få kvarteret väl anpassat till och utformat efter kriterier som skulle ingå i "stråket". Kvarteret trevnaden består av tre huskroppar med olika ambitioner och gemensamma mötesplatser (Gestaltningssprogram, 2011).

Byggare, NCC

I maj 2011 blev NCC upphandlade som byggare för projektet med Kv. Trevnaden, formen för entreprenad blev samverkansentreprenad. Projektledaren på MKB beskriver att upphandlingen även skedde genom ”mjuka parametrar”, intervjuer och en väl utarbetad process, som en bra upphandling inför ett projekt med en sådan hög grad av brukarmedverkan. Alla byggare (entreprenörer) fick veta redan i förfrågningsunderlaget att KiM var involverade. Vilket gav bra framtida förutsättningar för projektet enligt MKB (MKB, Intervju 4, 2012-04-26).

4.2 Uppstart av processen

MKB hade inte tidigare arbetat med en hel brukargrupp som KiM. KiM i sin tur var heller inte vana med att arbeta som förening internt eller utåt sett i tillsammans med byggherrar och konsulter.

För att kunna genomföra ett projekt där alla skulle få framföra sin talan och ett samarbete på lika villkor skulle kunna ske efterfrågade MKB, efter flera möten och presentationer tillsammans, en programhandling. Programhandlingen skulle sammanfatta KiM som förening och deras visioner för projektet. För att kunna få till ett första gemensamt förslag hade föreningen sedan tidigare både gjort enkätundersökningar och möten där de hade diskuterat hur samtliga medlemmar skulle önska utformningen av boendet. Det blev ett underlag för ett ”påverkanstorg”. Påverkanstorget skulle vara ett forum och ett hjälpmedel för att kunna precisera medlemmarnas önskemål, behov och visioner av ett boende i kollektivhuset. En medlem i KiM beskriver att man gick igenom en ”kreativ process” (Kollektivhusmedlem, intervju, 12-04-26). Påverkanstorget varade under en heldag, dessförinnan hade medlemmar fått lämna in förslag om önskemål för huset. Under dagen hade alla förslag sammanställts och medlemmarna fick prioritera de olika förslagen efter vad de ansåg vara viktigt för fastigheten. På det sättet fick alla vara med och tycka till om boendet. Momentet i sig beskriver en medlem i KiM som ”demokratisk och bra”. Vid intervjun framgår också att många medlemmar hade samma prioriteringar för vad de önskade i boendet (Kollektivhusmedlem, intervju, 12-04-26).

4.2.1 Dokument och gemensamma förutsättningar

Programhandlingen blev resultatet och en sammanställning från vad KiM som förening stod för, deras visioner och förväntningar på kollektivhuset. Underlaget distribuerades till MKB. MKB menar att mycket av det som KiM hade fastslagit för huset var genomförbart och det som inte var det skulle diskuteras och lösas genom kompromisser (MKB, intervju, 2012-04-27). Efter sammanställningen av KiM:s första delar av programhandlingen tog MKB och KiM det faktiska beslutet om att genomföra ett samarbete.

Det första dokumentet som KiM och MKB beslutade att ta fram tillsammans och skriva under, var en avsiktsförklaring. Avsiktsförklaringen som skrevs under var till för att dra upp riktlinjer för hur de skulle arbeta och genomföra projektet tillsammans. Vad som blir tydligt i avsiktsförklaringen är att det är ett projekt som båda parter kan dra nytta utav.

”MKB menar att det är jätteviktigt att vi är tydliga med vad vi vill så vi tillsammans kan fundera ut det lämpligt sätt/system som passar oss. (...) Att de är så positiva och nästan pushar oss att göra som vi vill kan tyckas vara en fantastisk önskedröm som går i uppfyllelse, men det är också strategisk investering i ett utvecklande av hyresrätten med och åt MKB. Vi gör så att säga ett jobb åt dem också, eftersom vi är gratis och engagerad arbetskraft.” (Kollektivhus i Malmö, kontakter med MKB, 2010, [online], 2012-05-04)

Vad som var unikt i det här samarbetet var avsiktsförklaringen som talade för ett samarbete på lika villkor (Kollektivhusmedlem, Intervju, 2012-04-13). Efter att den gemensamma avsiktsförklaringen skrevs under blev också den slutgiltiga programhandlingen klar. Tanken är att dokumenten ska underlätta projektet och stödja parternas samarbete.

4.2.2 Samverkan i ett tidigt skede

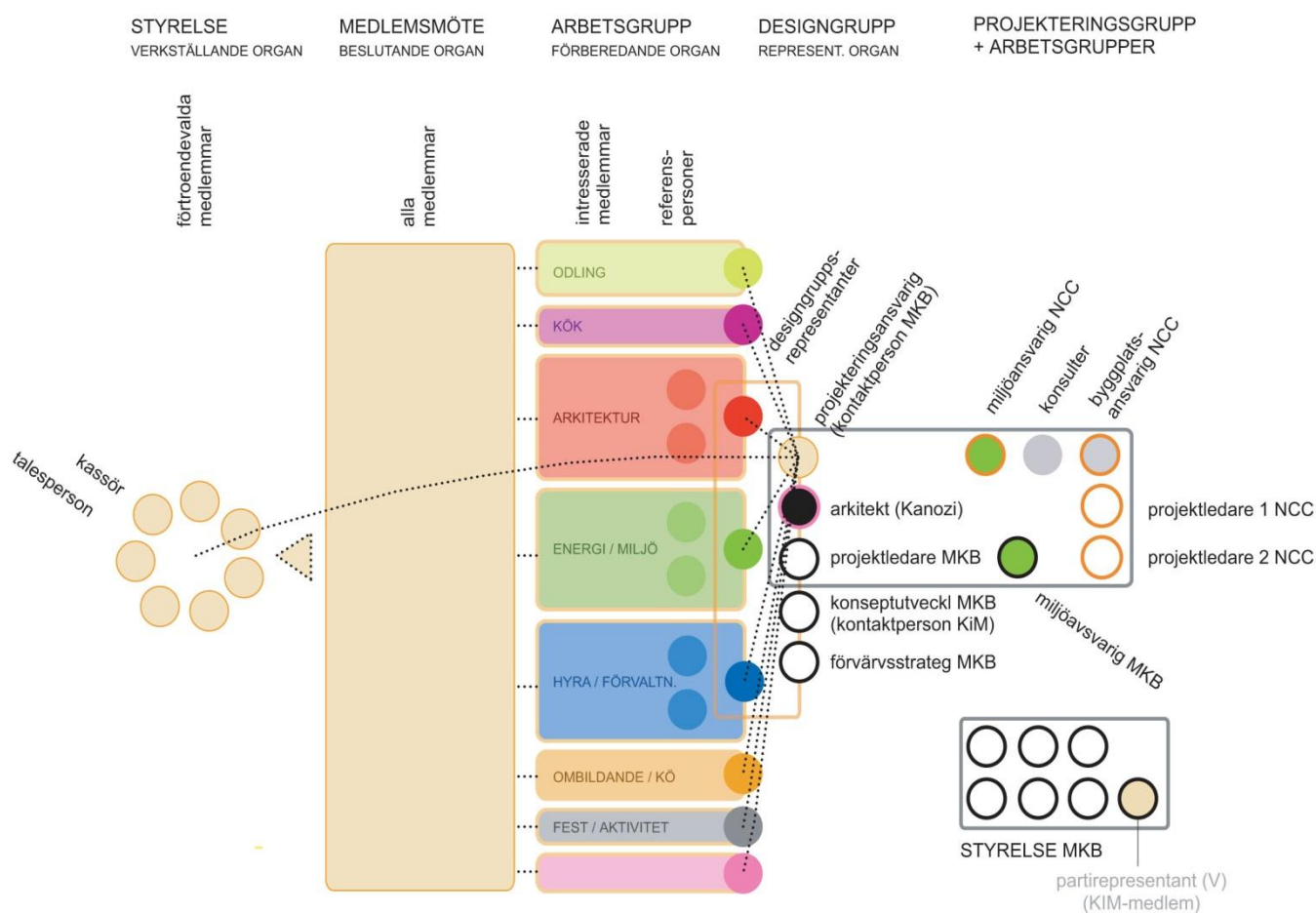
KiM började medverka innan detaljerade skisser hade gjorts i projektet vilket i sin tur gjorde att fler möjligheter fanns för att påverka utformningen. Samtidigt beskriver en kollektivhusmedlem att de kom med efter det att besluten om den yttre formen i stora drag var tagna och att möjligheten att kunna påverka den huskroppen var relativt begränsad. Kollektivhusmedlemmen menar att KiM fick anpassa sina ambitioner efter den givna formen (Kollektivhusmedlem, Intervju 2012-04-13). MKB menar att KiM blev tidigt involverade i projektet och att det på många sätt har fördelar, men att det samtidigt var en faktor till att projektet var tvunget att ta längre tid eftersom fler beslut ska fattas från grunden (MKB, Intervju, 2012-04-27).

Att KiM kom med relativt tidigt innan detaljplanen var helt beslutad var en förutsättning för att de skulle kunna vara med och utforma arbetet. Likaså var det viktigt att byggaren också kom med tidigt för att alla skulle kunna samspela. MKB:s projektledare menar att det var viktigt att NCC, som byggare, flexibelt delta och följa med i projektet (MKB, intervju, 2012-04). Att få med byggaren som med praktiska erfarenheter och kunskap om hur huset kan byggas i ett tidigt skede ansåg också KiM som positivt. (Kollektivhus i Malmö, *återkoppling programförklaring*, 2010,[online] 2012-05-06). MKB beskriver ett tidigt involverande mellan samtliga parter som en förutsättning för ett lyckat projekt.

”Vi hade ju tidigt beslutat att det skulle vara samverkansprojekt ut i fingerspetsarna och då gäller det ju att ha med alla nyckelpersoner så tidigt som möjligt. Och att alla känner delaktighet och att alla känner att man har haft möjlighet att påverka.” (MKB, Intervju, 2012-04-27)

4.2.4 Mötesformer

När projekteringsfasen väl startade i augusti 2011, inträdde en mer intensiv period med mer att göra och fler beslut att fatta. Successivt uppkommer också fler detaljer aktuella som parterna tillsammans behöver finna lösningar på. Fler möten ägde rum under projekteringsfasen och återkopplingar skedde med högre frekvens än tidigare. I den mer intensiva perioden behövde det förtydligas vilka personer som var delaktiga i vad och hur sammansättningen fungerade. I samband med det gjorde talespersonen från KiM illustrationsfiguren nedan över organisationen KiM och hur KiM samverkar med övriga delaktiga aktörer, efter som representanten ansåg att det behövde förtydligas.

Figur 7. Samarbetsform mellan samtliga utifrån KiM som organisation från hösten 2011. (Av: Sara Hallström 2011).

Figuren sammanfattar hur KiM samverkade med övriga aktörer under hösten 2011. De vänstra tre rubrikerna beskriver KiM som förening. Under rubriken designgrupp sammanfattas att en representant från varje arbetsgrupp inom KiM sitter tillsammans med den projekteringsansvariga som även sitter med i styrelsen. Representanter från MKB, NCC och en representant från KiM går på projekteringsmötena. Det är under projekteringsmöten som samtliga parter diskuterar husets utformning och planlösningar. Eftersom MKB ville ha med en representant från KiM på varje projekteringsmöte som var lagda på dagen under arbetstid, beslutades det att representanten skulle avlönas av MKB motsvarande arbetstid för att kunna avsätta den tiden som krävdes. För att de medlemmar från

kollektivhuset som ville skulle ha möjlighet att delta på projekteringsmötena bestämdes det att de skulle läggas kvällstid. Då utgick heller ingen ekonomisk ersättning från MKB eftersom de timmarna räknades som efter arbetstid och var på frivillig basis. En annan typ av möten är Workshops och ”lära känna” möten. Avsikten med sådana mötesformer är att kvalitetssäkra och se till att processen kommer igång, vilket har upplevts av samtliga som positivt.

4.3 Fortskridandet av processen

4.3.1 Samspel och tid

KiM som förening är en stor grupp med flera gemensamma men också individuella viljor. När en stor grupp ska diskutera krävs det också mer tid (Kollektivhusmedlem, 2012-04-26). Att tid är en dyrbar faktor är något som framgått från samtliga parter i intervjuerna som gjorts. Projektansvarige på NCC menar att det är viktigt att en process får utrymme i tid för att det ska bli någon form av demokratisk process (NCC, Intervju, 2012-04-24). I en process med flera parter som ska vara med och fatta beslut menar, projektledaren på MKB, att det tar längre tid om man jämför med ett projekt med mindre grad av brukarmedverkan (MKB, Intervju, 2012-04-24). Både MKB, KiM och NCC beskriver under intervjuerna lite olika uppfattningar kring vad som har gjort att det ibland har tagit längre tid än beräknat, men samtliga konstaterar att det måste finnas utrymme för tid.

4.3.2 Skillnad från ett ”traditionellt” projekt

I ”traditionella” projekt är det mindre vanligt att brukaren är med under hela processen om brukaren själv inte är beställare av projektet. I det här projektet var det ändrade förutsättningar där MKB istället var beställare liksom finansiär och brukaren hade rollen som medbestämmare och framtida ”kund”.

I projektet har samtliga parter varit tydliga med att det här är ett nytt projekt som ingen sedan tidigare har vana av. MKB hade inte arbetat med kollektivhus eller brukarmedverkan i så stor utsträckning sedan tidigare (MKB, Intervju, 2012-04-27). NCC var inte vana vid att arbeta med brukare som grupp i ett sådant tidigt skede. (NCC, Intervju, 2012-04-24). Inte heller KiM hade vana av att arbeta på ett sådant sätt varken som förening gentemot byggherren eller att veta hur de arbetade för att driva igenom projekt (Kollektivhusmedlemmar, intervju, 2012-04-26).

Flera saker skiljer sig från traditionella projekt. MKB menar dels att det i projektet har lagts ner fler arkitekttimmar på att arbeta med utformningen och detaljer av huset än beräknat. Samt att det också är ett projekt som kräver mer utrymme när beslutsfattanden ska göras. KiM som förening måste vara överrens när större beslut skall tas. Det innebär att alla beslut inte kan fattas på möten mellan MKB, andra aktörer och en representant från KiM direkt. Utan vid större beslut går frågan via en talesperson tillbaka till föreningen för ett gemensamt beslutsfattande innan MKB, KiM och ibland NCC kan fastställa beslutet och gå vidare i arbetet (MKB, Intervju 4, 2012-04-27). En kollektivhusmedlem menar att det är viktigt med lyhördhet från konsulterna och MKB liksom NCC att ta till sig det som KiM ritar upp. Samt

att det som ritas upp ska kunna ske med goda underlag och argument (Kollektivhusmedlem, 2012-04-13).

Byggherrar som MKB har erfarenhet av att arbeta med projekt och arbetar vanligtvis utefter olika metoder. När projekteringen för kollektivhuset väl startade hösten 2011 använde MKB en arbetsmetod som de använt i tidigare brukarmedverkansprojekt. Det visade sig efter ett tag att den valda arbetsmetoden inte fungerade och att arbetssättet var i behov av förändring. Projektledaren på MKB menar att det arbetssätt som till en början applicerades på projektet kanske inte fungerade eftersom andra typer av brukare är involverade och att projektet berör andra typer av verksamheter än det gjort i tidigare brukarmedverkansprojekt som MKB har arbetat med. Det i sin tur kunde vara en anledning till att de behövde granska och omarbete arbetssätten i projektet med kollektivhuset (MKB, Intervju, 2012-04-27).

När både KiM, MKB och NCC upptäckte att det arbetssätt som användes i projektet inte fungerade, började MKB fundera över vilken påverkan de olika grupperna egentligen hade i processen. MKB menar att det handlade om ”gränssnittet” mellan de olika parterna och att mötessätten liksom vart beslut fattades behövde omformas efter vad som var bäst för projektet och processerna. När arbetssättet väl kunde anpassas efter processen blev det märkbart att det också underlättade arbetet. MKB beskriver processen som väldigt dynamisk och att processen har olika intensitet beroende på i vilket skede den befinner sig i, därför krävs det också en viss flexibilitet (MKB, Intervju, 2012-04-27). Andra skillnader som NCC beskriver är att det också är andra och fler parametrar som blir styrande i ett sådant här projekt än att enbart se till vad som skulle bli bäst och billigast projektet. Han menar också att samtliga beslut har diskuterats och i flera omgångar. Vilket har lett till att samtliga har kunnat undersöka möjligheterna för att få fram goda lösningar kring utformningen av kollektivhuset (NCC, 2012-04-24).

Med tanke på att projektet skiljer sig från hur parterna brukar arbeta kunde det också ibland uppstå missförstånd. Alla inblandade har sina rutiner som de arbetar utefter. Projektansvarig på NCC beskriver ett exempel och menar att när de väl kom in i projektet trodde de att fler beslut var fattade än vad de i själva verket var. Vilket kunde bero på att de blev involverade i ett tidigare skede än vad de vanligtvis gör (NCC, Intervju, 2012-04-24).

”Vi började ganska storstilat här med att tidigt involvera konstruktionsmän och arkitekter, sen visade det sig att alla parter inte hade landat i hur det skulle se ut så då blev det istället ganska renodlade arkitektmöten, under en period och nu har det blivit projekteringsmöten med bredare forum.” (NCC, intervju, 2012-04-24)

4.3.3 Samarbete och rollsökning

I början av ett samarbete kan det vara svårt att ha en rollsökning samtidigt som de inblandade parterna ska diskuteras och fatta beslut. NCC menar på att det är en del av gruppteori att det

tar ett tag för samtliga att hitta och vara klara över sin roll i ett samarbete (NCC, intervju, 2012-04-24).

Det behövde inte bara beröra KiM, MKB och NCC, utan MKB beskriver att arkitektkonsulten Kanozi ibland hade svårighet i att uppfatta vem som var den egentligen var beställaren och beslutsfattare. Vilket kan bero på att det är flera som ska se över ritningarna och kommentera dem (MKB, Intervju, 2012-04-27). KiM och MKB skulle båda agera och fatta beslut tillsammans, när parter arbetar sida vid sida och är beroende av varandra och ett samspel blir det viktigt med en tydlig arbetsfördelning och tydliga roller. MKB menar att det kunde vara förvirrande att hålla reda på vad som skulle göras och inte, likaså vem som tog besluten. MKB kunde också uppleva det som svårt ibland att veta hur besluten skulle fattas och vems talan det egentligen var som fördes fram, var det allas talan i föreningen KiM eller var det representantens? (MKB, intervju, 2012-04-27).

4.3.4 Konflikt och förtroendemöten

Det var också i samband med den intensiva projekteringsfasen 2011 som det uppstod en konflikt mellan MKB och KiM. Vad som låg bakom konflikten kan dels uppfattas av KiM, MKB och NCC som en oklar rollfördelning. Det beskrivs också från KiM att de inte blev behandlade med respekt (Dokument, Förväntningar från KiM, 2012-01-02). MKB menar att de inte var samspelta under möten utan oklara över vem som tog de faktiska besluten och hur KiM och MKB tillsammans skulle fortsätta driva projektet framåt (MKB, Intervju, 2012-04-27). Det i sin tur kan hänvisas till att ingen i projektet tidigare hade erfarenhet av liknande projekt. Förväntningarna på varandra och i projektet såg också olika ut.

”[...] jag tror att NCC och MKB i viss mån verkade kräva lite för mycket.
Vi är brukare, inga experter även om det finns arkitekter från KiM med,
så kan man ju inte förvänta sig att man ska vara insatt i hur byggbranschen
ska fungera. Jag tror att det var lite sådana förväntningar som gjorde att det
blev lite grus i maskineriet på vissa forum.” (Kollektivhusmedlem, 2012-04-26)

En annan kollektivhusmedlem menar på att konflikten som uppstod också berodde på personlig inställning och attityder att göra liksom hur kommunikationen ser ut mellan samtliga aktörer (Kollektivhusmedlem, Intervju, 2012-04-13).

För att kunna komma vidare i arbetet skrev KiM ett dokument för att tydliggöra vad de hade för förväntningar på det fortsatta samarbetet. Efteråt hade också KiM och MKB tre stycken förtroendemöten för att diskutera igenom arbetet. I det dokument som skapades av KiM skrevs flera punkter över förväntningar på det fortsatta arbetet och vad som behövde klargöras för ett fortsatt samarbete. MKB skrev ett svar på KiM:s förväntningar. Där betonades att de också ställde sig positiva till ett fortsatt samarbete och att det klargörs att de tagit till sig KiM:s förväntningar på samarbetet. Det klargörs i båda dokumenten att KiM står för brukarperspektivet i samarbetet och att en tidplan med deadlines ska upprättas för att de tillsammans ska kunna se vad som behöver göras och när. Samt att samtliga i projektet ska bemötas som individer och behandlas med respekt och att det är ett projekt där båda parter har stor nytta av varandra. KiM som vill uppföra ett kollektivhus och MKB:s intresse av en

utveckling av hyresrätten. I intervjuerna framkommer det att samtliga ser väldigt positivt på arbetet efter konflikten och att det gjorde att de kunde arbeta bättre med tydligare riktlinjer.

4.3.5 Erfarenheter från tidigare projekt

Under projektets gång har MKB kunnat använda sig av tidigare erfarenheter i andra projekt som exempelvis Bo100 och Potatisåkern. Bo100 är ett projekt vars grundidé i utformningen är baserad på de framtida boendens önskemål om ett hus i Malmö med individuella lägenheter. Potatisåkern är ett annat bostadsprojekt där de framtida boende också fick vara med och påverka i viss utsträckning (MKB, Intervju, 2012-04-27). Några av de tjänstemän från MKB som varit delaktiga i projektet med Bo100 och Potatisåkern har även varit med i projektet Kv. Trevanden. Genom deras erfarenheter från de tidigare brukarmedverkansprojekten har processen kunnat utformas med företeelser som har kunnat se möjliga lösningar på samma sätt. Arbetet med driftkostnader och hyror har varit en stor del som man hämtat kunskap ifrån Bo100, eftersom det är ett projekt med mycket dokumenterat och man tydligt kan se hur man löst det på olika sätt. Det är inte alla gånger som lösningar i projekt Bo100 kunnat tillämpas i KV. Trevanden, men det är tack vare det man kunnat förutse en hel del viktiga faktorer (MKB, intervju, 2012-04-27). En kollektivhusmedlem anser att kommunikationen mellan KiM och de tjänstemän från MKB som har haft erfarenhet av Bo100 och Potatisåkern alltid har fungerat väldigt väl. Kollektivhusmedlemmen menar att det kan bero på att de tjänstemännen också har varit införstådda med projektets karaktär och har erfarenheten av att arbeta i brukarmedverkansprojekt sedan tidigare (Kollektivhusmedlem, Intervju, 2012-04-13).

4.3.6 Flera kompetenser och läroprocess

Medlemmar i KiM menar på att de lärt sig mycket under tidens gång. Samt att de nyckelpersoner som har varit starkt engagerade också har varit mycket betydelsefullt för projektets framgång. En kollektivhusmedlem i arkitekturgruppen menar att det är tack vare många av de andras kunskaper och kompetenser inom KiM som förening, som medlemmarna har kunnat reda ut hur de egentligen vill ha det och kunnat veta konsekvenserna i det som utformats. En kollektivhusmedlem nämner arkitekternas kunskap i KiM som en stor faktor till att de har kunnat uttrycka sina önskemål och få den utformning de tänker sig: *"[...] hade vi inte haft Sara hade vi inte kunnat gå in i detalj på det sättet som bara Sara kan för att hon är arkitekt [...]".* (Kollektivhusmedlem, Intervju, 2012-04-26)

Både KiM, MKB och NCC menar i intervjuer att de har fått ut mycket av processen och att det har varit en lärdom att ta till sig: *"[...] de kommentarerna vi får tillbaka är ändå värdefulla och de driver ju projektet framåt, vilket gör att slutprodukten kommer bli väldigt bra."* (MKB, intervju, 2012-04-27)

MKB menar också att det är tack vare KiM:s kompetenser som de har kunnat få så mycket feedback till projektet. De pekar framförallt på att värdefulla nyckelpersoner inom KiM som varit med under hela processens gång. MKB betonar också att projektet hade sett annorlunda om de arbetat med en annan grupp som inte hade haft lika stor kompetens och vetat vad de

ville ha. De tillägger att det kanske hade gått fortare framåt men att de kanske inte hade hamnat lika rätt i den kommande slutprodukten (MKB, Intervju, 2012-04-27).

En medlem i kollektivhuset pekar på att en stor faktor som är viktigt för att ett sådant här projekt ska fungera är framförallt tålamod. I projektet har det blivit förseningar och medlemmen i KiM menar det krävs från både MKB och NCC att det finns ett överseende med sådana tillfällen i projektet. Samt att det i de skedena finns en fortsatt drivkraft att vilja genomföra projektet. Men det krävs också ett stort engagemang från KiM att följa med i processen. I stora drag beskriver medlemmen också att det viktigaste är att samtliga parter ”drar åt samma håll” (kollektivhusmedlem, 2012-04-26). KiM menar också att det inte bara är de som har lärt sig mycket utan anser också att MKB är ett företag som drar nytta av att ha en brukargrupp som KiM involverade i projektet.

”[...]när det gäller MKB så måste det vara värdefullt att ha en sådan här grupp. Vi lär ju upp varandra kan man väl säga. Nästa gång de ska planera ett hus så vet ju dem kanske lite mer om hur folk tänker och att man kanske måste ta med blivande hyresgäster lite mer i processen.” (Kollektivhusmedlem, Intervju, 2012-04-26)

4.3.7 Påverkat varandra

Under processens gång har en del tillvägagångssätt och tankar kring huset utvecklats. En medlem i KiM beskriver bland annat att det stora fokus som MKB har haft kring den sociala hållbarhetsaspekten i projektet inte har förändrats, men att fler tankar har tillkommit och att MKB har kunnat öppna sig för ytterligare aspekter. Vidare beskriver medlemmen att en del miljö- och energi frågor som KiM har velat driva inte fick något gehör i början men att MKB allt mer kunnat se över möjligheterna för att utveckla projektet i den riktningen också (Kollektivhusmedlem, intervju, 2012-04-26). En annan kollektivhusmedlem säger att MKB menade att det också hade att göra med att MKB också hann se över möjligheterna internt eftersom detaljplaneprocessen tog relativt lång tid (Kollektivhusmedlem, Intervju, 2012-04-13). MKB menar på att de från MKB:s sida har varit väldigt tydliga från början med att det är den sociala hållbarheten och utvecklingen av hyresrätten de har fokuserat på, men att de även har kunnat förenas med KiM:s intressen kring miljöfrågorna i utformningen av huset. MKB betonar att det inte är den ekologiska hållbarheten som är fokus i det här projektet eftersom det gör de redan i ett annat projekt. Från årsmötesprotokollet beskriver miljö och energigruppen hur de har drivit frågor:

”Vi har diskuterat många detaljfrågor. [...] De här frågorna har vi tagit upp med MKB, och senare även NCC, igen och igen under perioden, i början med välvilliga men svävande svar från deras sida, men på slutet har både de och vi kunnat precisera och konkretisera frågorna bättre, och vi har fått tydligare svar - en del negativa, några mycket positiva. Den stora övergripande frågan har varit vår kampanj gentemot ett tvivlande MKB för att få huset att miljöklassas enligt normerna i de två svenska system som finns.(...) Vi i gruppen har lärt oss mycket under året, och vi bedömer att det har också MKB och NCC.” (KiM, Årsmötesprotokoll, 2012)

4.3.8 Framtida projekt

Att brukarmedverkan är något som ökar i allt större utsträckning är något som både KiM, MKB och NCC har beskrivit att de tror. För en framtida marknad säger MKB att de kanske inte kommer att göra om det här projektet med så hög grad av brukarmedverkan i samband med kollektivhus, eftersom de anser att det är något nu har gjorts. MKB konstaterar att det är efterfrågan som styr vilket innebär att det först skulle bli aktuellt om det såg fler intressenter för kollektivhus. MKB anser att det skulle vara svårt att applicera brukarmedverkan i lika hög grad som i samarbetet med KiM på alla framtida projekt, men att det kan variera mellan projekt. Nu när MKB snart har ett kollektivhus i sitt bestånd och har fört ett nära samarbete med KiM, brukarna, har de också lärt sig väldigt mycket av projektet. MKB anser att de har lärt sig mycket om vad malmöbon önskar som kan användas i andra projekt och i en utveckling av hyresrätten som har varit projektets initiala huvudsyfte (MKB, Intervju, 2012-04-27). Projektansvarige på NCC menar att det finns en större öppenhet och en tydlig tendens till att allt fler vill vara med och påverka det som byggs. Vidare menar han på att det i samhället har skett en utveckling inom byggbranschen mot en större öppenhet och samspel mellan de involverade, vilket också kan ha att göra med en generationsfråga. Han menar att samverkan är något som kommer att öka ytterligare i framtiden (NCC, Intervju, 2012-04-24).

I intervjuerna med medlemmar från KiM blir en mer ideologisk inställning till liknande framtida projekt framträdande. I stora drag menar de på att det är fördelaktigt att samverka för en hållbar utveckling. Samt att kollektivhuset i sig är en tydlig ansats mot en hållbar utveckling. De trycker på gemenskapen och vikten av att lära sig att hantera konflikter. En av medlemmarna i KiM säger att det inte handlar om att enbart se till sig själv när man går in i ett sådant här projekt utan att även kunna se till andra och de gemensamma aspekterna. Medlemmen understryker att vikten av att skapa något tillsammans med andra för en gemenskap. En annan medlem menar också att det här kommer att bli ett projekt och kollektivhus som kan visas upp och bli ett gott föredöme och en inspirationskälla för andra kommande projekt (KiM, Intervju, 2012-04-26).

MKB beskriver också att mycket hade kunnat göras annorlunda i projektet. Projektledaren på MKB menar att det hade underlättat om samtliga parter i början gick igenom mer grundligt tillsammans vad de ville få ut av projektet och diskutera tillvägagångssättet. Efter att projekteringsfasen är avslutad säger MKB i intervjun att de kommer att ha en workshop som ska syfta till utvärdering av projektet där alla får framföra sina synpunkter om hur det har sett ut och vad som kunde ha gjorts annorlunda. De säger också att nyhetsbrev kontinuerligt ska komma ut till alla involverade när projektet väl drar igång så att samtliga ska få vetskapen om vad som händer och hur processen ser ut (MKB, Intervju, 2012-04-27). Det tolkar jag som en tydlig riktning mot en ökad kommunikation och utveckling av processen.

5. Diskussion

Som tidigare nämnts har mitt mål med den här uppsatsen varit att undersöka och diskutera kring vilka faktorer som påverkat samverkansprocessen mellan brukaren och byggherren i fallstudien. Samt diskutera kring samverkansprocessen som planeringsverktyg. Genom fallstudien och den bakgrund som lagts genom litteraturen kring brukarmedverkan projekt förs en diskussion nedan kring projekt, faktorer, brukarmedverkan och samverkansprocess som planeringsverktyg. Syftet med den här uppsatsen har varit att få en ökad förståelse för brukarmedverkan i planeringsprocessen.

5.1 Samverkansprocessen

I fallstudiens samverkansprocess har flera faktorer påverkat dess utfall och de olika faserna. Parternas sammansättning och antalet inblandade kan ses som en del som har format samarbetet och processen i stort. Samtidigt har också flera faktorer pekats mot rollsökning och olika tillvägagångssätt. Från både KiM och MKB kunde det upplevas frustrerande att inte veta hur alla beslut egentligen fattas och vem som är ansvarig för vad. Det är en process där det är viktigt att alla har förståelse för varandra och där kommunikation blir central för att föra arbetet framåt.

Nedan följer några av de faktorerna som har påtalats från både KiM, MKB och NCC och kan ses som viktiga för processens utformning och samarbete. Samtliga faktorer kan också relateras till litteraturen som har referats till i kandidatuppsatsen. Där blir det påtagligt att flera saker spelar in både innan, under och efter projektet. De främsta faktorerna som påtalats är:

- Föränderlig process
- Förväntningar och tid
- Kommunikation, motiv och tillvägagångssätt
- Kunskap och förståelse
- Synsätt och ekonomi

5.1.1 Flexibel och föränderlig process

Att skapa goda förutsättningar i början är väsentligt för en fungerande samverkan. I intervjuerna med KiM, MKB och NCC påtalas samtliga att de skapade goda förutsättningar där de tillsammans skulle kunna arbeta. Men det blir också påtagligt att det efterhand inte alltid fungerade. Det kunde ibland uppstå en viss förvirring bland parterna då de inte var klara över var och när beslut skulle fattas. Ibland var de heller inte klara över vilka roller de hade.

Ranger och Westerberg, som tidigare nämnts, beskriver att det är viktigt att skilja mellan projekt och process, eftersom ett projekt innehåller flera processer som i sin tur också är föränderliga (2004, sid. 121). Både KiM, MKB liksom NCC beskriver processen i projektet med ord som: ”organisk”, ”dynamisk” och ”förändrad”. Att processen såg annorlunda ut från

början jämförelse med i slutet visar också på att processen hela tiden har utvecklats. Det ligger till grund för vikten av att reflektera över och underhålla processen samt att ha ett flexibelt tillvägagångssätt under processens gång. Det sammanhanget är också ett tecken på att arbetssättet i fallstudien var tvunget att förändras efter hand, precis som MKB beskriver att de gjorde.

Mycket av de missförstånd som uppstod i projektet i fallstudien grundar sig också på bristfällig kommunikation. En ökad och tydligare kommunikation kan underlättas med hjälp av ett gemensamt språk liksom gemensamma ramverk som med fördel skapas i början av processen. Hornyánszky Dalholm menar att det viktigaste för att ett brukarmedverkansprojekt ska fungera och för att samarbete ska kunna ske är att samtliga inblandade parter skapar ett "gemensamt synsätt" redan när projektet initieras (1998, sid.48). En sådan förutsättning antyder också Sanoff i sin processmodell (se sid. 18).

Ingrid Svetoft är arkitekt och forskare vid Lunds tekniska högskola. Svetoft resonerar i sin avhandling "Är total kommunikation möjlig?" (2006, sid. 121) om det vid ett informationsflöde i ett projekt, som är så stort och brett är praktiskt möjligt för en brukare att kunna sätta sig in all information? I fallstudien finns det liknande komplikationsfrågor, det är flera ritningar som ska tolkas och flera komplexa frågor som ska behandlas. Medlemmarna som medverkar i form av ett sakintrasse på sin fritid och hade antagligen behövt lägga ner oändligt många timmar på att ständigt hålla sig uppdaterade för att ständigt kunna ta del av allt. Det är inte heller alla medlemmar som har kunskaper om hur exempelvis ritningar ska läsas. Svetoft målar upp "tolkningsteam" som ett ideal för brukaren att kunna hantera all information (2005, sid. 121). Ett tolkningsteam låter bra men, det är också ytterligare en resurs som ska hanteras och kan verka komplext.

I fallstudien har det funnits en *representant* från KiM som varit avlönad från MKB för att kunna avsätta den tiden som krävs för att sätta sig in i arbetet och gå på alla projekteringsmöten tillsammans med MKB och övriga konsulter. *Representanten* har varit en hjälp i processen för medlemmarna att kunna kommunicera sina idéer och därmed kunna delta. Det har också underlättat för MKB att kunna förmedla sina tankar och idéer. Vilket i sin tur inte alltid kan vara helt lätt. I de fallstudier som arkitektur forskaren Hornyánszky Dalholm har varit med i och skrivit om beskrivs att expertaktörerna blivit medvetna om sina egna svårigheter att både förmedla åsikter samt tolka brukarnas önskemål rätt. Expertaktörerna insåg också förväntningarna på rollen i projektet var annorlunda än i deras vanliga "traditionella" roll i arbetet utanför projektet (1998, sid. 209). Vilket betyder att brukaren kanske också har en viss förväntning på expertaktören.

Representanten från KiM har i vilket fall underlättat och varit en hjälp i arbetet likväl i kommunikationen och kunnat bidra med den kunskap som behövs åt båda håll. Däremot är det kanske inte rätt att säga att representantens roll har grundat sig på representation utan snarare är representanten en *expert* vilket också visar på att roller inte är låsta och att brukaren

likagärna kan vara experten också. Många har ansett representanten som en otrolig tillgång kanske är det nödvändigtvis inte vara ett ”*tolkningsteam*” som ska till för att underlätta.

5.1.2 Förväntningar

Hur rollerna har sett ut beskrivs av både KiM och MKB som något som ibland varit oklart. Att gå in med olika förväntningar och föreställningar som båda parter gjorde i projektet kan härledas till att det sedan uppstod en konflikt och att det blev problematiskt i den mer intensiva fasen av projektet. En kollektivhusmedlem beskriver också att MKB hade för höga förväntningar på KiM som brukare till en början (sid.32). Brahme beskriver att det är problematiskt för ett projekt när parter går in med orealistiska förväntningar på projektet liksom på varandra. Brahme menar därför på att det är viktigt att både brukaren stärks kunskapsmässigt inför ett projekt för att kunna medverka (2008, sid. 146). Vad som är viktigt att påpeka är att det också är viktigt att byggherren har en öppen inställning där det inte ställs orealistiskt höga krav på brukaren. I ett brukarmedverkansprojekt kan inte brukaren bli bemött som en van konsult eller arbetsorganisation eftersom det är ett arbete de avsätter sin fritid till. MKB kunde helt enkelt inte sätta samma krav som från ett organiserat företag som drivs med ett vinstintresse. Tydligt blir där att MKB driver projektet med ett vinstintresse medan KiM handlar utifrån ett egenintresse, liksom ett kollektivt intresse.

Bakomliggande motiv och förväntningar är faktorer som påverkar och ska inte underskattas i ett projekt. Det är påtagligt att det är väsentligt att klargöra samtligas förväntningar redan från början av projektet. Men också under processens gång flera forskare nämner att en viss ”genomskinlighet” eller ”transparens” i projektets arbete och insyn i varandras interna organisationer och arbeten är bra för att främja ett projekt likväl en samverkansprocess och få ett bra informationsflöde mellan samtliga aktörer (Lindberg 2000, Ranger och Westerberg 2004, Brahme 2008, m.fl.). Svetoft beskriver ett ideal som en ”maktfri zon”, där parterna ska få full insyn i varandras arbete. En sådan idealsituation kan tolkas som ett försök till att generera förståelse för varandras arbete och därmed underlätta för parterna att kunna hantera varandra i samarbetsprocessen. Om en sådan ”maktfri zon” har funnits eller inte kan diskuteras och det är möjligt att alla inblandade hade gett olika svar. Workshops och ”lära känna” träffar kan ses som ansatser till *maktfria zoner* likaså dokumenten och avsiktsförklaringen. Det är däremot möjligt att det hade behövts göras mer frekvent eller genom andra metoder för att få en ökad förståelse för varandras förväntningar och tillvägagångssätt redan från början.

5.1.3 Roller

I samband med roller blir också jämlikhetsaspekten intressant likaså maktperspektiven. Vad som var märkligt i fallstudien var det faktum att MKB beskrev att arkitekten upplevde en viss förvirring över vem som var beställaren och vilka beslut som de skulle rätta sig efter. När KiM och MKB samarbetade med arkitektkonsulten som skulle hjälpa till att rita upp det som KiM önskade blev det ibland svårigheter både i kommunikationen och när det var olika bud som gällde från två håll. En medlem i KiM menar också att arkitekten inte alltid ritade eller

tolkade det utifrån KiM:s önskemål (kollektivhusmedlem, Intervju, 2012-04-13). Vad det egentligen berodde på kan bara spekuleras över men Harms (1977 i: Dalholm, Hornyánszky, 1998 sid. 42) beskriver arkitektens roll och förhållande till brukaren som en problematik i samband med vem som är den faktiska uppdragsgivaren. Harms menar på att arkitekten snarare ser byggherren som den faktiska beställaren snarare än brukaren. Det pekar på att det är olika sakintressen som utgör grunden för vem arkitekten förlikar sig med. Eftersom en byggherre oftast syftar till ekonomisk eller en social aspekt, trycker en brukare oftare på faktorer som låg hyra eller goda förhållanden runt i sin bostadsmiljö eller anpassad efter sin livsstil. Vid en djupare spekulering kan det ha att göra med att byggherren är den som anställt arkitekten och vid en oenighet är det lätt att arkitekten blir partisk och enligt Harms förlikar sig med byggherren som är finansiären för projektet (Ibid.). Det är värt att nämna att det inte var samma förutsättningar 1977, när Harms beskrev dessa förhållanden, men samtidigt talar det hela i grund och botten för att en jämlik nivå och ett öppet förhållningssätt är påtagligt i en samverkansprocess. Likaså tydlighet i arbetssätt och riktlinjer för vem som tar vilka beslut.

5.1.4 Graden av inflytande

Process- och maktperspektiven fokuserar till stor del på *när* och *var* brukaren involveras och mycket pekar på att det är avgörande faktorer för inflytandet i processen. Det är väsentligt att ta med maktperspektivet eftersom det också ger en ett perspektiv för förståelse för hur samverkansprocessen och hur en jämlik nivå egentligen ska betraktas? Jämlikhetsaspekten har tidigare i arbetet ofta påtalats som en grund för att en samverkansprocess ska kunna fungera väl, samt för att ett ”reellt” inflytande ska kunna ske. Vilket i sin tur kan ses som en motsatts till det som Sherry Arnstein kallar ”manipulation” eller ”skeninflytande” (se sid. 18). Arnstein tycker på att ett reellt inflytande inte bara är en förutsättning för ett inflytande utan också ett motiv för att brukaren ska vilja delta i beslutsprocesser (Arnstein, 1969, sid.4-5).

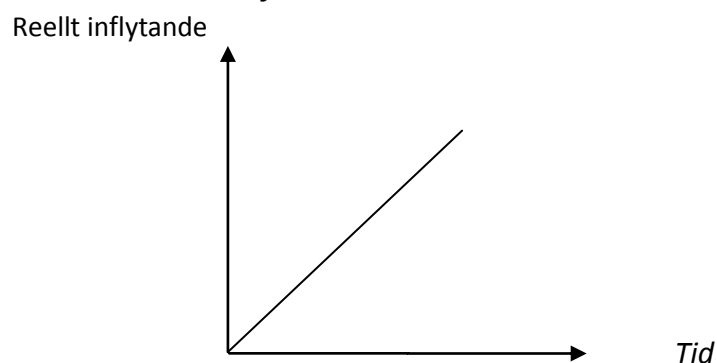
Uhls processmodell (se sid. 20) utgår från ett processperspektiv (Uhl 1987 i: Hornyánszky Dalholm 1998, sid. 34). Där är graden av inflytande beroende av när i processen brukaren blir involverad och är inte brukaren med från början får de också mindre möjlighet till påverkan (Ibid.). I fallstudien nämns att KiM som brukare kom med tidigt i processen. Samtidigt hade projektet redan kommit en bit på vägen och möjligheterna till att påverka självaste grunden för huskroppen var begränsade. De var alltså inte med i ett så pass tidigt skede att val av tomtläge och huskropp kunde påverkas. I en öppen intervju med en kollektivhusmedlem, menar medlemmen att projektet kanske hade fått helt andra förutsättningar om de tillsammans hade utsett en tomt och huskropp. I efterhand har flera parter kunnat fråga sig om just den byggnaden var exemplarisk för kollektivhus (Kollektivhusmedlem, Intervju 2012-04-13). Det är antagligen relativt om KiM har varit med sedan ett tidigt skede. Övervägande kan mycket tala för att KiM har varit med i tidigt eftersom de har haft möjlighet att påverka husets grund och rumsliga ytor även om det varit begränsat efter huskroppens existerande formation. Men en samverkan och ett reellt inflytande beror såklart på fler faktorer än endast när i processen brukaren inträder som tidigare konstaterat.

5.1.5 Bakomliggande motiv och tillvägagångssätt

Bakomliggande motiven i fallstudien kan hänvisas till synsätten som de båda parterna bär med sig in i projektet. Det har i sin tur också påverkat samverkansprocessen. Tidigare nämndes det ”Demokratiska tillvägagångssättet” och ”Konsumenttillvägagångssättet” (Beresford och Croft, 1993 i: Brahme, 2008, sid.19). Tillvägagångssättet blir lite avgörande för vad som kommer styra processen samt vilka prioriteringar som görs. I fallstudien finns det prioriteringar där paralleller kan dras till båda tillvägagångssätten. KiM beskriver en demokratisk process många gånger, där ett tillvägagångssätt har varit hur samtliga för fram sin talan och att gemensamma beslut tas. Samtidigt handlar det om en produkt som efterfrågas på marknaden vilket kan kopplas till ett ”Konsumenttillvägagångssätt”. KiM är brukare men också MKB:s ”kund”. I vilken utsträckning de två olika tillvägagångssätten har påverkat kan diskuteras men det har också med olika perspektiv att göra. Chansen för MKB att få engagerade hyresgäster som ansvarar och håller deras investering intakt är ett motiv till att använda samverkan med brukare som verktyg men också som ”medel” för att kunna generera sådana värden.

MKB menar att de bygger ett hus för en grupp människor som också sedan har rätt att säga upp avtalen, vilket innebär att MKB står inför en risk där de riskerar att ha ett hus som de inte vet vad de ska göra med om ingen vill bo där. Därför ligger det i MKB:s intresse att det är ett hus som är långsiktigt hållbart och kan fungera som ett vanligt hus om ingen intresserar sig för det kollektiva boendet (MKB, intervju, 2012-04-27). Det har att göra och kan anses vem som sitter på den verkliga risken och är finansiär för projektet vilket också gör att deras intressen i utformningen också är av vikt. Men deras främsta motiv har varit utvecklandet av hyresrätten samt att de insett att boendeinflytande ger en *ekonomisk* vinst, vilket kan knytas an till att brukarmedverkan har varit ett ”medel” och motiv i projektet. Det har också gjort att de inte har släppt utformningen helt och hållet i KiM:s händer även om de till största del har fått fria tyglar inom ett visst ramverk en sådan aspekt har naturligtvis också mycket med den ekonomiska faktorn att göra.

5.1.6 Tid, effektivitet och inflytande

Figur 8. "Det reella inflytandet är beroende av tidstillgång och tidspress". (Ur: Lindberg, 2000, sid. 157)

Lindberg menar att det är svårt att definiera själva begreppet tid, men att det är högst väsentligt att det finns tidsutrymme för att ett reellt inflytande ska kunna ske (2000, sid. 157).

I Fallstudien pekar både MKB, KiM och NCC på att projektet ibland har dragit ut på tiden. Samtidigt går det att diskutera om det verkligen är så att processen har anpassats till och fått ett större tidsutrymme. Något som blir påtagligt är att alla har lärt sig efter hand och format processen successivt. Både KiM och MKB menar i intervjuer att nu när de arbetat ett tag tillsammans fungerar det också bättre både i relationerna och i en tidsmässig aspekt. Med tanke på att processen utvecklats och är det kanske som så att samtliga efter hand kunnat hitta sina positioner liksom roller och därmed kan utföra arbetet smidigare och mer tidseffektivt.

En annan faktor är tiden och demokratiska aspekten. När fler deltar blir det också större diskussioner vilket i sin tur tar mer tid. Samtidigt är det viktigt att argumentationen lyfts och att samtliga får lov att komma till uttryck. Det menar Arler, på när han talar om demokratiska värden (Arler, 2011, sid.7). Därför är det också här viktigt med en tydlig struktur i tillvägagångssättet att tydliggöra hur beslut skall tas och hur samtliga parter är involverade. Liksom vem som ska ha kontakt med vem. Det går också att diskutera om projektet i fallstudien verkligen har tagit lång tid. Dagens projekt blir allt mer tidpressade. Lindberg menar att dagens planering som ska hanteras har blivit allt mer komplex och med flera aktörer involverade och lite tid som ska disponeras noggrant. I tidspressade projekt finns inget utrymme för eftertanke eller reflektion. I en sådan situation blir det också svårare att få till samförstånd och en dialog mellan samtliga parter (Lindberg, 2000, sid.158-159).

5.1.7 Motiv och engagemang – viljan att delta

I både fallstudien och i litteraturen som behandlats är det tydligt att det krävs ett upprätthållande av engagemang för att driva igenom projektet. För den som vill delta krävs det en tydlig utformad arena att kunna göra det. En annan faktor som blir av vikt i en diskussion om brukarmedverkan och samverkansprocess som ett är betydelsen av deltagandet. Boverket tar upp frågan om alla människor verkligen vill påverka sitt boende. Det är inte självklart att alla människor vill vara med och utforma, påverka sin bostad eller sin bostadsmiljö (Boverket, 2000b, sid. 12). Boverket menar att det också handlar om motiv för att vilja engagera sig (Ibid.). Ett individuellt motiv till deltagande kan vara den personliga utvecklingen medan det ur en kollektiv synpunkt istället kan vara att förbättra sin egen livskvalitet och situationen runt omkring sig (Lindberg, 2000, sid. 53). Ett annat motiv för brukaren kan också vara den gemenskap som ett samarbete tillsammans med andra brukare genererar. I KiM har det varit den främsta drivkraften, gemenskapen och att vilja skapa något tillsammans med andra. För att medlemmarna ska kunna delta under hela processen har det också krävts en tilltro till projektet precis som Lindberg (2000, sid. 53), menar är en förutsättning. I KiM har medlemmar kommit och gått vad det har berott på varierar, men en medlem anser att det kan bero på att det blivit något annat av projektet än vad vissa medlemmar tänkt sig från början (kollektivhusmedlem, Intervju, 2012-04-26). Vad som är viktigt är att ha brukare som vill engagera sig annars faller hela konceptet, därför är det viktigt att utgöra en tydlighet från början och skapa tilltro liksom en smidig plattform som kan underlätta för brukaren att delta.

5.1.8 Kunskap och lärande processen

Ingen kan gå obemärkt förbi den lärandeprocess som samverkandet har inneburit för de involverade. MKB beskriver att de lärt sig mycket om vad människor lägger vikt vid i sitt boende, vilket är en kunskap som är nyttiga för framtida bostadsprojekt. Även KiM beskriver att de har fått ut och lärt sig mycket av processen och utav att arbeta med så många olika områden. Vad som är intressant och som även blir påtagligt under mitt eget deltagande som brukare och medlem i KiM är att, i en utvecklande process, utvecklas också den kunskap som processen medför, inom både arkitektonisk utformning, ritningar liksom projektet och samverkan i sig. Både KiM och MKB beskriver att det emellanåt också har varit tufft och komplicerat. Både kommunikationsmässigt men också för att det har varit flera saker som har vänts och vridits på i flera omgångar som exempelvis ritningar liksom detaljer kring utformningen. Hornyánszky Dalholm skriver att i de participatoriska brukarmedverkansprojekt som hon deltog i blev brukarna mer medvetna under processens gång, samt att den ökade kunskapen som kunde genereras från processen ledde till att de efterhand kunde ställa högre krav på utformningen (1998, sid. 208). Det finns ett samband här med att kunskapen kring hur medlemmarna i KiM ville utforma processen utvecklades efter hand. Med den insikt som ökade kring utformningen gjorde också att de behövde kika på ritningen flera gånger och göra justeringar efter hand som nya insikter tillkom. KiM kunde inte alltid sätta fingret på hur de ville utforma eller vad som var den bästa lösningen, att ha en fyrkantig eller rund trappa? Det var tvunget att utforskas närmare. Sådant är också en del av arbetsprocessen som är väl känd för samtliga inom arkitektkåren, ett arbete kan vändas och vridas på i all oändlighet. Därför är det också viktigt med tydliga deadlines, men det måste samtidigt finnas utrymme beräknat i den utvecklande processen, inga goda lösningar kan tvingas fram.

För att ytterligare förtydliga budskapet av kunskap och erfarenheter beskriver också en kollektivhusmedlem att kommunikationen med de från MKB som hade tidigare erfarenheter från exempelvis Bo100 kunde fungera bättre. Nu när samtliga väl har kunskaper om projektet blir det också lättare att använda dem inför framtida projekt. Det underlättar att ha erfarenheter av att tidigare ha arbetat med brukarmedverkansprojekt som tjänsteman för att veta hur processen skall hanteras, likaså kan det här projektet bli användbart och föredömligt lärande för kommande brukarmedverkansprojekt.

5.2 Samverkansprocess som planeringsverktyg

Samverkan i planeringsprocessen kan ses som ett hjälpmedel, där flera kunskapsområden integreras. Med utgångspunkten att samverkan görs tillsammans för att förena kunskaper och utgå från att flera parter tillsammans är klokare än en enskild individ, så blir det ett planeringsverktyg med många fördelar.

Brukarmedverkan och deltagandet från medborgaren är något som får stort utrymme i dagens planeringsdebatt. Sedan 1990-talet, menar Boverket, att hållbarhet har blivit allt större fokus i dagens planering. Dagens planering har en strävan mot att skapa bättre vardagsliv och goda boendemiljöer för de som ska bo där (Boverket, 2000, sid.90). En sådan planering kräver en

samverkan som verktyg för att kunna skapa hållbara lösningar också socialt. För att samverkansprocessen ska kunna användas som ett planeringsverktyg blir det reella inflytandet en förutsättning likaså en jämställd nivå i planeringen.

Det långt ifrån alla projekt som har brukare med i planeringen, snarare tvärt om (Karlsson, 2010, sid. 36). Det är också långt ifrån alla projekt som har en hel grupp med brukare som deltar och aktivt engagerar sig. För att ett brukarmedverkansprojekt med ett direkt samarbete ska komma till stånd krävs det en öppenhet och vilja från byggherren. Kollektivhusmedlem menar i en intervju att det är en förutsättning att de är med och påverkar och lägger grunden för det som ska bli det framtida kollektivhuset. Brukarmedverkan i sig självt har i sin tur ofta påpekats kunna vara en metod till en mer verklighetsförankrad planering. Lindberg beskriver att i framtida projekt kommer det i allt större utsträckning finnas en drivkraft att arbeta tillsammans med brukare som medel för att förenkla den processen och ett genomförande (Lindberg, 2000, sid. 158-159).

5.2. 1 Samverkan leder till vad?

Hur samverkandet har fungerat som verktyg i fallstudien kan ses utifrån flera aspekter, det är möjligt att inget rakt svar finns eftersom det kan betraktas som subjektivt. Men utifrån utvecklingsaspekterna kan det säkerligen ses som ett verktyg som fungerat, flera beskriver en ökad förståelse och lärdom.

Om det däremot är ett verktyg för att få en bättre produkt går inte att svara på utifrån fallstudien eftersom produkten ännu inte är uppförd, samtidigt är det svårt att definiera en ”bättre” produkt. MKB, menar däremot redan nu att de kommer få en gedigen och bra produkt, är det tack vare brukarna? Är en social hållbarhet given vid projekt i samverkan med brukare? Finns gemenskapen kvar när byggnaden har uppförts, har den rent utav växt sig starkare än vid ett färdigt kollektivhus utan brukarnas eget involverande? Under projektet har flera ritningar gjorts. Blir det bättre när brukaren är med och påverkar eller blir det rent av samma sak som när konsulten utför arbetet? Vad som ligger till grund för sådana frågor beror på vad som prioriteras. Om det är ett utmärkande projekt eller rent av att brukarna är med och deltar och satsar på gemenskap redan i planeringsskedet. Är brukarmedverkan ”ett mål” eller är det ”ett medel”? Det är kanske den största skillnaden mellan parternas sätt att arbeta på, de har olika intressen för projektet och att det är därför som, både tillvägagångssätt och prioriteringar värdesätts olika. För en samverkansprocess, kanske det trots allt är det gemensamma synsättet som blir en avgörande faktor för att det ska fungera.

Personligen tror jag att samverkansprocessen och brukarmedverkansprojekt mycket handlar om en ”win-win situation”, där båda parter känner att de bidrar samt att de får något ut av att bidra och engagera sig likaså lärdomen av att hantera olika situationer. Det är också en av flera förutsättningar för att skapa en jämlik situation i planeringen. Så länge jämlikheten prioriteras kan samverkansprocess som planeringsverktyg fungera väl och på så vis också användas som verktyg i allt större utsträckning för en framtida planering.

5.3 Sammanfattning

För en välfungerande samverkan och process finns det mycket som talar för gemensamma referensramar, ett ständigt driv och deltagande från samtliga aktörer. Vad som är uppenbart är också att de faktorer som beskrivs ovan vilka likväl kan appliceras på brukarmedverkan och medborgardeltagande i den fysiska övergripande planeringen. Där är det möjligen andra metoder och arbetssätt som krävs men som helhet blir det märkbart att brukarmedverkan är ett vitt och brett ämne som debatteras i flera kontexter och samhällsnivåer.

Ska brukarmedverkansprojekt lyckas och samverkan fungera som planeringsverktyg, krävs det ett engagemang och att yrkesutövarna underlättar för brukarna att kunna engagera sig. Likadant krävs det någon form av garanti från brukaren för att tjänstemännen ska tycka det är värt att underlätta för brukarna att kunna delta. Att KiM engagerade sig som en grupp genom kollektiv brukarmedverkan gjorde också att de fick möjligheten att samarbeta. Många värden har kommit fram i samband med att använda samverkan med brukare som planeringsverktyg, både lärande process, gemenskap och social hållbarhet samt utveckling av planering är vad som kan utläsas från fallstudien som goda egenskaper som en sådan process kan frambringa.

För att brukarmedverkansprojektet ska fungera krävs rätt premisser, det är inte alltid som de ansvariga för projektet är medvetna om hur de ska gå tillväga för att kunna skapa det. Lindberg menar att de verktyg och arbetssätt som existerar inte används i någon större omfattning (2000, sid.156-158). Det behövs fler goda exempel för att veta hur ett reellt inflytande kan skapas. Brukarmedverkansprojektet med uppförandet av kollektivhuset kan ses som ett föredömligt exempel på ett väl genomfört projekt även när det har funnits motgångar.

5.4 Avslutande reflektion

Dyrbara faktorer i ett projekt är demokrati, effektivitet, gemenskap, engagemang och tid. Samtliga faktorer är beroende av varandra för att allt ska fungera. Varje samverkansprocess och brukarmedverkansprocess är unik och sker utifrån olika förutsättningar. All typ av samverkan är en process. Åter igen understryks betydelsen av processen som flexibilitet. Processen måste formas efter de involverade brukarnas förutsättningar och kunskapsnivå. Processen har fått justeras efterhand och samtliga i projektet har fått räkna med oförutsedda turer. I dagens projekt finns det mer skrivet om hur man ska göra för att involvera brukaren och ser det snarare som ett mervärde än en nödvändighet. Det krävs näst intill utförliga motiveringar till varför brukaren ska bli involverad. Vad skulle vi få för planering med ett omvänt perspektiv? Hur skulle det bli om det istället krävdes utförlig motivering till att inte arbeta tillsammans med brukare? Det handlar om förändrade synsätt men också om vår representativa demokrati, att vi väljer andra att besluta om större saker för att vi själva förutsätter att det ska bli bra. Det kan ses som en lyxfråga att vi förutsätter att någon annan ska ta hand om allting åt oss, de som engagerar sig gör i regel det för att de söker en förändring. Personligen tror jag att ett inflytande är en nödvändighet för hur människor upplever och kommer betrakta sin omgivande miljö. Det handlar både om att kunna medverka i en utformning för att få den betydelsefull, att vara delaktig och påverka innebär också att

man värnar om det man har skapat. Då talar jag både utifrån rollen som landskapsarkitekt och utifrån rollen som medlem i KiM, som brukare, eller det begrepp som jag föredrar i det här sammanhanget – en framtida boende. Samverkan och brukarmedverkan är också en vinst som beskrivs utifrån både KiM och MKB som ett steg mot gemenskap och social hållbarhet. Kanske är det den sociala hållbarheten som också är mest påtaglig i dagens samhällsdebatt. Under min utbildning på landskapsarkitekturprogrammet i Alnarp är den sociala hållbarhets aspekten något som påtalats allt oftare det är också den vinsten jag anser borde prioriteras och inte får glömmas bort.

5.5 Framtida forskning

Som tidigare nämnt har det historiskt sett skett en förändring som gör att ett allt större inflytande från medborgaren i planeringen har blivit aktuellt. För en vidare forskning hade det varit intressant att se hur det är möjligt att motivera tjänstemän och byggherrar till ett samarbete med brukare. Vad jag inte skildrat men som är intressant är att se vilken grad av inflytande som faktiskt är önskvärt för ett företag som exempelvis en byggherre. Hur ser framtida trender ut? Det är tydligt att det krävs väl genomarbetade arbetsmetoder för att möta ett ökat intresse på inflytande. Hur ska ett sådant arbete utformas på bästa sätt?

Frågeställningar:

Hur borde man utöva en planeringsprocess för att ge brukarmedverkan utrymme?

Hur ser möjligheterna ut för en brukare att få till ett samarbete med en beställare?

Vilken grad av inflytande är egentligen önskvärd hos en beställare?

Hur kan landskapsarkitekten/ arkitekten arbeta för att motivera en beställare till brukarmedverkan?

Slutord

Även om kollektivhus inte blev fokus i arbetet har jag allt mer förstått värdet av att samarbeta och verka tillsammans. Människor har mötts och samspelat och arbetat i en kollektiv anda, vilket gör det till ett värdefullt projekt och högst aktuellt i en hållbar utveckling. Jag är säker på att projektet kommer att bli en god referens för framtida projekt.

Avslutningsvis vill jag tacka handledaren Helena Mellqvist för vägledningen i arbetet. Jag vill också tacka KiM, MKB och NCC som har ställt upp i intervjuerna det har varit av stort värde för arbetet. Ett jätte stort tack till Kollektivhus i Malmö för all hjälp och inspiration ni har gett mig både till att skriva arbetet och att inse att det finns tusen olika arbetssätt i en utformningsprocess.

Otryckta källor

Karlsson, Eva-Britt. (2010) *Hur motiverar man beställare att ge utrymme för landskapsarkitekten att arbeta med brukare i en planerings- och projekteringsprocess?* E-nivå: Alnarp: LTJ fakulteten. Tillgängligt via: <http://stud.epsilon.slu.se/1206/>, [2012-05-09]

Kollektivhus i Malmös hemsida, (2010), *återkoppling av program*, [online], tillgängligt via: <http://kollektivhus.wordpress.com/kontakter-med-mkb/>, [2012-05-02]

Kollektivhus i Malmös hemsida, *Kontakter med MKB*. (2010) tillgängligt via: <http://kollektivhus.wordpress.com/2010/03/>, [2012-05-06]

Lieberg, Mats, professor i Landskapsarkitektur, muntlig källa, föreläsning (2012-03-27).

Lindholm & Moritz, handbok i delaktighet. (2007) Tillgängligt via: http://www.eukn.se/pdf/handbok_delaktighet_low.pdf [2012-05-07]

Sydsvenskan, hemsida, *Malmö planerar tre nya kollektivhus*. (2010) tillgängligt via: <http://www.sydsvenskan.se/malmo/mkb-planerar-tre-nya-kollektivhus>, [2012-05-02]

PBL, Plan och bygglagen 1§, 2010:900 (2011) tillgängligt via: http://www.riksdagen.se/sv/Dokument-Lagar/Lagar/Svenskforfattningssamling/Plan--och-bygglag-2010900_sfs-2010-900/?bet=2010:900, [2012-05-13]

Tryckta källor

Arler, Finn. (2011) A true landscape democracy. *Landscape Research*, Vol. 36, No. 4, 2011, p. 487-507

Arnstein, Sherry. (1969) A ladder of citizen participation. *Journal of the American Institute of Planners* July, p. 214-224

Bengtsson, Bertil. (2010) *Speciell fastighetsrätt miljöbalken. 10:e upplagan*, Uppsala: Lustus Förlag AB

Bengt, Sager. (1991) *Boken om Bo100*. Malmö: Lave offset Malmö

Boverket. (1998) *Vem bestämmer? Om medborgarinflytande och kommunal planering. Erfarenheter från Sydlänsprojektet*. Kalmar: Lenanders tryckeri AB

Boverket. (2000a) *Unga är också medborgare – om barns och ungdomars inflytande i planeringen*. Malmö: Daleke Grafiska AB

Boverket. (2000b) *Boendeflytande i praktiken*. Karlskrona: Boverket

Byggforskningsrådet. (2000) T21:2000 *Samhällsplanering med aktiva medborgare- Exempel från 16 kommuner*. Stockholm: Dagmar Design AB

Brahme, Lena. (2008). *Brukarmedverkan vid nyproduktion av hyresbostäder*. Lund: LTH

de Laval, Suzanne. (1997) *Planerare och boende i dialog. Metoder för utvärdering*. Akad. Avh. Stockholm: Kungliga Tekniska Högskolan

Delshammar, Tim. (2005) *Kommunal parkverksamhet med brukarmedverkan*. Avh: Alnarp: Sveriges Lantbruksuniversitet

Flyvbjerg, Bent. (2006) Five Misunderstandings about case study research. *Qualitative Inquiry*, volume 12, nr 2. Sage publications 2006.

Hornyánszky Dalholm, Elisabeth. (1998) *Att forma sitt rum, fullskalemodellering i Particimatoriska designprocesser*. Diss: Lund: Uni.

Jensen, Mogens Kær. (1995) *Kvalitativa metoder för samhälls och beteendevetare*.

- Lund: Studentlitteratur
- Ranger, Anna och Westerberg, Karin. (2004) *Metoder för möten - För ökat deltagande i lokalt förändringsarbete*. Malmö: MCT Malmö Centraltryckeri 2004
- Rosengren, K-E och Arvidsson, P. (2002) *Sociologisk metodik*.
Malmö: Liber
- Khan, Jessica & Henecke, Birgitta. (2002) *Medborgardeltagande i den fysiska planeringen*. Lund: Service enheten Sociologiska institutionen
- Kylén, Jan-Axel. (2004)
Att få svar, intervju, enkät, observation. Stockholm: Bonnier utbildning AB
- Kylén, Jan-Axel och Vestlund, Nina. (1980)
Intervju. Stockholm: Utbildningskonsulter AB
- Lindberg, Anna. (2000) *När goda intentioner möter verkligheten. Om brukarmedverkan vid planering och utformning av nya arbetsmiljöer. Diss.* Luleå: Institutionen för arbetsvetenskap.
- Lundequist, Jerker. (1995)
Design och produktutveckling. Metoder och begrepp. Lund: Studentlitteratur.
- Miller, Tom, m.fl. (1982) *Lokalt inflytande i boende och planeringen*.
Stockholm: Statens råd för byggnadsforskning.
- Montin, Stig. (2006) *Politisk styrning och demokrati i kommunerna. Åtta dilemman i ett historiskt ljus*.
Stockholm: Sveriges Kommuner och Landsting. Projektet Brytpunkt. Politikens roll i framtiden.
- Petersson, Olof. (1990) *Maktutredningen, Demokrati och Makt i Sverige. Finns även som webbkälla:*
http://www.olofpetersson.se/_arkiv/dokument/svmukap11.htm, [online], 2012-05-08
- Patel, Runa och Davidson, Bo. (2003) *Forskningsmetodikens grunde.3: e upplagan*.
Lund: Studentlitteratur
- Sanoff, Henry. (2006) Multiple views of design, *International Journal of Architectural Research*,
Volume 2 - Issue 1 - March 2008 - (57-69)
- Svetoft, Ingrid. (2005) *Brukarnas krav i byggprocessen -en fallstudie*.
Avh: Lund: Lunds institute of tecnology
- Wide, Jessica och Gustavsson, Gunnel. (2001) *Lokal Demokrati I förändring*.
Stockholm: Graphium Norstedts Tryckeri
- Yin. Robert K (1994). *Case study research: design and methods*.
United States of America: SAGE publications

Mall för intervju

Bilaga 1

Intervju 1, medlem från Kollektivhus i Malmö, 2012-04-13 – (Öppen intervju)

Hur startade projektet?

Hur har processen sett ut?

Halvstrukturerade intervjuer:

Intervju 2, entreprenör NCC, 2012-04-24 (Individuell intervju):

1. Hur brukar NCC arbeta i projekt?
2. När kom ni in i projektet med Kv. Trevnaden?
3. Hur skulle du vilja beskriva processen i projektet?
4. Hur vill du beskriva att det här projektet skiljer sig från andra projekt?
5. Hur ser du på förändringar inför liknande projekt? (Hur skulle du vilja utvärdera projektet hittills?)

Intervju 3, Kollektivhus i Malmö, 2012-04-26 (Gruppintervju):

1. Hur gick det till när ni gick med i Kollektivhus i Malmö och kom in i projektet?
2. Hur vill ni beskriva processen i projektet?
3. Hur vill ni beskriva samarbetet mellan parter i projektet?
4. Hur ser ni på KiM:s och MKB:s roller i projektet?
5. Vilka faktorer har påverkat processen?
6. Hur skulle ni vilja utvärdera den här processen inför kommande liknande projekt?

Intervju 4, MKB, 2012-04-27 (Gruppintervju):

1. Hur brukar MKB arbeta i projekt?
2. Hur skulle ni vilja beskriva er utgångspunkt (syfte) i projektet?
3. Hur skulle ni vilja beskriva samarbetsprocessen i projektet?
4. Har tillvägagångssättet förändrats under processens gång?
5. Vilka faktorer har påverkat processen?
6. Hur skulle ni vilja utvärdera processen inför kommande liknande projekt?

Mall för sammanställning av Intervju

Bilaga 2

1. Frågan och huvudsakligt svar:
2. Sammanfattning av informationen jag fick under intervjun:
3. Vad kom fram under intervjun som jag inte tänkt på:
4. Vad bör jag tänka på till nästa intervju: